

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

Digitalna demokracija

Praksa, mogućnosti i rizici

Student: Franko Šagi
Mentor: prof., dr. sc. Dragan Babić
Zagreb, ožujak 2015.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Digitalna demokracija u praksi	9
5.1. Glasovanje putem interneta	11
5.2. <i>Unchat</i>	13
5.3. Participativno budžetiranje	16
5.4. <i>DNet</i>	13
5.5. Digitalna demokracija iz aspekta političkih organizacija.....	18
5.6. Digitalna demokracija u Hrvatskoj.....	22
5.7. Zakonska regulativa.....	24
3. Kritika izravne demokracije	25
4. Kritika digitalne demokracije	28
6.1. Tehnološki nedostaci	29
6.2. Elite u kontekstu digitalne demokracije – netokracija	33
5. Transnacionalni karakter digitalne demokracije	36
6. Zaključak	39
7. Popis literature	43
Sažetak	46
Summary.....	47

Demokracija se u svojim raznim oblicima pokazala kao najuspješniji oblik vladavine do danas. Većina političkih režima u svijetu su demokratski ili se barem takvim predstavljaju budući da demokracija ima auru legitimiteta potrebnu za donošenje pravila, zakona ili nekih političkih odluka (Held 1994). Ta aura proizlazi iz jednostavne pretpostavke da je svaki demokratski čin generiran od strane naroda u korist naroda. Još važnije je da demokracija, barem u teoriji, predstavlja oblik političkog uređenja koji omogućuje postojanje različitih vrijednosti suprotstavljenih u političkoj arena, a da ne dođe do eskalacije sukoba. "Ideja demokracije je važna jer ne predstavlja samo jednu od mnogih vrijednosti, kao što su sloboda, jednakost ili pravda već je vrijednost koja može povezati i posredovati među suprotstavljenim interesima" (Held 2007).

Digitalna demokracija virtualni je oblik politike koji utječe na političke procese, a temelji se na globalizmu i digitalnoj tehnologiji. U sociološkoj i politološkoj literaturi postoje razni nazivi za ovaj model demokracije kao što su elektronska ili e-demokracija, teledemokracija, demokracija na dugme, cyber-demokracija, demokracija on-line i iako neki autori prave određene distinkcije za potrebe ovog rada svi gore navedeni nazivi koristit će se kao sinonimi. Budući da je usko vezana za globalizaciju digitalna demokracija će se u radu promatrati kao njena posljedica pa će se iz toga razloga ovi pojmovi često ispreplitati. Da bi razumjeli digitalnu demokraciju trebamo ju staviti u kontekst svih onih društvenih, kulturnih, ekonomskih, političkih pa i psiholoških promjena do kojih globalizacija dovodi. Također, digitalnu demokraciju treba posebno razmatrati i u kontekstu njenog možda najvažnijeg preduvjeta – razvoja informatičke tehnologije. Nova tehnologija globalizirala je komunikaciju i tehnički omogućila praktičnu provedbu digitalne demokracije.

Demokracija u praksi, naravno, ima svoje nedostatke, a oni se razlikuju ovisno o konkretnom modelu. Izuzmemo li atensku demokraciju iz petog stoljeća p.n.e., gotovo svi modeli kroz povijest bili su neki oblik predstavničke demokracije za koju mnogi smatraju da je neadekvatna zamjena izravnoj demokraciji. Rousseau se tako u svom *Društvenom ugovoru* iz 1762. (2012.) na neki način izruguje engleskoj demokraciji osamnaestog stoljeća pa kaže kako je narod "slobodan samo tijekom izbora članova za Parlament; čim su članovi izabrani, narod je porobljen". Joseph Schumpeter (1976.) pozivajući se upravo na Rousseaua i njegovu ideju da je opća volja norma za demokraciju zaključuje kako je demokracija samo iluzorni ideal koji koristi vladajuća klasa da bi

prikrila nepromjenjivo elitističku narav parlamentarnih režima. U djelu *The Federalist Papers* James Madison (1961.) navodi kako je problem kod vlade koja predstavlja narod u tome što toj vladi “prvo treba omogućiti da kontrolira one kojima vlada; a potom obavezati je da kontrolira sebe”. Čak i John Stuart Mill koji predstavničku demokraciju naziva idealnim oblikom vladavine to čini samo zbog praktičnih problema izravne demokracije odnosno nemogućnosti da se veliki broj ljudi stalno okuplja da bi donosili političke odluke. Mill ističe kako je važno da svi građani (s pravom glasa) aktivno sudjeluju u političkim procesima, barem povremeno, jer se na taj način stvara informirano i angažirano građanstvo čime se unaprijeđuje i obogaćuje cjelokupan politički život (Mill 1918.). Najveći nedostatak predstavničke demokracije po Hegelu je to što ona narod svodi na “mnoštvo razriješeno u njegove atome” čime dolazi do potpunog razdvajanja građanskog i političkog života (Hegel u: Vujeva 2012.). U svođenju naroda na pojedince u trenutku izbora interesi građanstva se izgube i temeljna ideja demokracije, utjecaj građana na donošenje političkih odluka i sudjelovanje u vlasti, se gubi: „neka masa ljudi može sebi dati naziv narod, i to s pravom, jer narod je neodređena masa; ali od nje se razlikuju organi vlasti i činovnici, uopće pripadnici organizirane državne vlasti, i tako se javljaju u svijetlu te nepravde da su proizašli iz jednakosti i stoje nasuprot narodu, koji je u toj beskrajnoj prednosti što ga priznaju kao suverenu volju. To je taj ekstrem proturječnosti u čijem se krugu vrti nacija kojom su ovladale te formalne kategorije“ (Vujeva 2012.). Iako je bio pobornik demokracije Spinoza nije smatrao da je predstavništvo njena dobra karakteristika. On demokraciju opisuje kao dobar oblik vladavine zato jer ona omogućuje pojedincu da sudjeluje vlasti, a ne da netko odlučuje o svemu umjesto njega. Demokracija je prema njemu „najprirodnija i najviše odgovara slobodi, koju priroda svakome daje. Naime, u demokraciji nitko svoje prirodno pravo ne prenosi na drugoga tako da ga kasnije uopće više ne pitaju za savjet, nego to pravo prenosi na većinu čitavog društva, kojega je i on jedan dio“ (Spinoza u: Kangrga 1957.).

Ističući manjkavosti predstavničke demokracije Jurgen Habermas (1998.) predlaže put prema poboljšanom demokratskom diskursu koji bi unaprijedio demokratski sustav i donio potrebnu legitimaciju. Neki od najznačajnijih uvjeta za razvoj takvog poboljšanog diskursa su otvorenost donošenja odluka prema svim pojedincima te decentralizacija u smislu formiranja manjih grupa sa specifičnim interesima budući da je spektar političkog odlučivanja opterećen s previše interesa da bi svaki pojedinac bio zainteresiran za svaku pojedinačnu odluku. Što se tiče prvog uvjeta, Habermas smatra da bi se uključivanjem svih građana obogatili politički procesi jer bi na taj

način političari bili pod većim pritiskom, a time i odgovorniji. Još važnije je da bi proces odlučivanja u kojem svi sudjeluju bio moralno legitiman što znači da bi se izbjegla kriza legitimacije koja bi mogla dovesti do reforme ili neke vrste opresije. Drugi uvjet je decentralizacija, budući da najbolji praktični diskurs ne može biti postignut direktno u društvu kao cjelini. Nužno je da se formiraju manje grupe koji bi mogle vježbati dobar diskurs. Rješenje bi, prema tome, po Habermasu bilo da članovi svake od tih manjih grupa stvaraju navike dobrog diskursa što bi im olakšavali zajedničke karakteristike ili interesi s drugim članovima grupe. Jednom kada bi im te navike bile usađane, mogli bi se upustiti dialog s drugim grupama koje su prošle isti proces.

Ukratko, kritika predstavničke demokracije temelji se uglavnom na dvije suprotstavljene pretpostavke. Prva je pretpostavka da je izabiranje predstavnika svakih nekoliko godina samo po sebi nedovoljno da bi se smatralo pravom demokracijom jer će predstavnici izabrani na vlast zastupati uglavnom vlastite interese. Iz toga proizlazi zahtjev za većom participacijom građana u političkim procesima odnosno za nekim oblikom izravne demokracije. Druga je pretpostavka da građani nisu dovoljno kompetentni da bi donosili važne političke odluke. Tako Madison (1788.) smatra da je glas predstavnika “više u skladu s dobrim za narod nego izrečen od samog naroda” čime zapravo zagovara predstavništvo ali dovodi u pitanje demokratičnost.

Autori koji su kritizirali manjkavost predstavništva odnosno zagovarali izravnu demokraciju susretali su se uvijek sa nepremostivom preprekom tehničke naravi. Naime, izravna demokracija nije izvediva ni u većem gradu, a pogotovo ne u cijeloj državi. Okupljanje velikog broja ljudi da bi odlučivali o svakodnevnim političkim pitanjima do prije nekoliko desetljeća bilo je jednostavno nemoguće. Pretpostavka o nekompetenciji građana pak najvećim se dijelom temeljila na viđenju naroda kao neobrazovanog i neinformiranog. Ideja digitalne demokracije upravo pokušava pomiriti ova različita stajališta i odgovoriti na barem neke od izazova predstavničke demokracije.

Spomenuta nekompetencija građana zasigurno je upitna, barem u odnosu na kompetenciju profesionalnih političara. No digitalna demokracija čak i ne polazi od pretpostavke da su građani kompetentni za donošenje političkih odluka što bi neki kritičari mogli pomisliti. Digitalna demokracija u sebi sadrži ili bi barem morala sadržavati ideju deliberacije. Naime, digitalna demokracija sadržajno nudi upravo ono što Habermas naziva vježbanje dobrog diskursa, a što će

se u radu donekle poistovijetiti s deliberacijom. Budući da tehnologija omogućava globalnu komunikaciju, ljudi sa sličnim interesima dobivaju priliku udruživanja, a time i deliberativne prakse onda kada takve grupe odluče na bilo koji način politički djelovati.

S druge strane, zasnovana na novoj informatičkoj tehnologiji koja je omogućila oblikovanje sustava veza između svih elemenata, sudionika i područja političkih i drugih djelatnosti, povezujući ih u jedinstvenu, interaktivnu informacijsku mrežu digitalna demokracija daje odgovor prvenstveno na zahtjeve za izravnom demokracijom. Budući da je okvir digitalne demokracije mreža (umreženi svijet) koja je globalizirala komunikaciju te je svijet postao kao globalno selo možemo razmatrati i ideje o kako spontano tako i institucionaliziranom povećavanju političkih kompetencija građana.

Informatička tehnologija je omogućila globalizaciju informacija i komunikacija, bitno utjecala na promjenu nacionalne i globalne politike, promijenila karakter demokracije, koja se razvija kao transnacionalna globalna digitalna demokracija 21. stoljeća i nije više vezana uz nacionalnu državu. U takvim uvjetima, stvara se novi problem jer mreže globalnog civilnog društva sve više dovode u pitanje prava što ih teritorijalne države polažu na legitimnu vlast. Točnije, globalno civilno društvo, koje je temeljem tehničkih postignuća nastalo, su u stvari transnacionalno organizirane političke mreže i interesne skupine koje su uglavnom autonomne spram nadzora svojih država. Stvara se gusta mreža aktivnosti društvenih i interesnih skupina preko teritorijalno-političkih granica. Razvoj kompjutorskih mreža donio je procvat transnacionalnih društvenih pokreta, koji su stvorili neteritorijalno utemeljene veze što se opiru organizaciji političke vlasti u modernome svijetu, a specifičnost tih pokreta je da zaobilaze tradicionalne političke strukture i suverene granice kako bi rješavali međunarodna pitanja.

Manuel Castells (1996.) u promišljanju moderne demokracije predlaže uspostavu kozmopolitskog, globalnog sustava demokracije, konkretnije uspostavu nadnacionalnog, univerzalnog sustava demokratskog upravljanja i nadzora, koji bi mogao regulirati funkcioniranje mrežnog društva, tj. umreženih poduzeća i umreženih gospodarstava i država, i to na demokratski način i u interesu većine. On priznaje da umreženo društvo, doduše, stvara nove kontradikcije i konflikte, ali ističe da ono sadrži i potencijal za njihovo rješavanje. On vjeruje da će taj potencijal umreženoga društva biti iskorišten, jer ljudi diljem svijeta odbijaju da budu samo pasivni objekti globalnih procesa i počinju sve aktivnije svoje potrebe i želje, strahove i patnje artikulirati i

pretvarati u različite pokrete za stvaranje boljeg svijeta. To je i ideja vodilja mnogih novih društvenih pokreta koji se naglo šire diljem svijeta i koji stavljaju vrijednosti života, solidarnosti i pravde ispred funkcionalnosti i učinkovitosti mrežnoga modela.

Glavni resursi informacijskoga društva su informacije, znanje, tehnologije, novi mediji i mreža. U informacijskom načinu razvoja, informacije i znanje su ključni faktor produktivnosti, a upravo je informacijsko-komunikacijska tehnologija omogućila transformaciju klasične politike u digitalnu ili virtualnu, simuliranu politiku odnosno digitalnu demokraciju.

Nove informacijsko-komunikacijske tehnologije (ICT) omogućavaju funkcioniranje informacijskog, umreženog društva i mijenjaju društvene arene suvremenih društava 21. stoljeća. U takvom umreženom svijetu neminovno dolazi do transformacija društvenih arena, a bit transformacije društvenih arena je u revolucioniranju načina rada i komunikativnog djelovanja (Habermas 1998). To znači da se put prema poboljšanom demokratskom diskursu iako dalek, čini ipak moguć.

Stoga iz globalnog informacionalizma možemo očekivati nove oblike društvene interakcije, kontrole i promjene. Nove tehnologije nude *one-to-many* i *each-to-all* multimedijalne komunikacije, dajući korisniku pristup svim vrstama informacijskih usluga, kao što je to, između ostalog i pristup za diskusije interesnih grupa. Naime, svatko može stupiti u razgovor o gotovo svakoj temi u svako vrijeme, stvarajući time sredstvo za slobodu govora i građansku akciju.

Digitalna demokracija je model demokracije koji se temelji na globalizmu kao novoj društvenoj paradigmi, odnosno virtualni oblik politike koji sve više utječe na političke procese. To je elektronski oblik vladavine kroz koji se izražavaju različiti interesi. Najjednostavnije rečeno, digitalnu demokraciju možemo označiti kao proširenje političke participacije umreženih građana tj. proširivanje komunikacijskog polja utjecanja na vlast, prijenosa stavova, mišljenja, razvoja, modela izravne demokracije, participacije na globalnoj razini i utjecanja na procese na međunarodnoj političkoj sceni (Milardović 2008). Radi se o tzv. *demokraciji na dugme* koja ukazuje na relativno novu pojavu moderne masovne demokracije (Schmitt 1989). Problematika rada odnosi se na mogućnosti koje globalizacija, umreženo društvo i konkretno informacijsko-komunikacijske tehnologije pružaju građanima u vidu sudjelovanja u političkom životu društva. Pristup informacijama i znanju te mogućnost slobodnog javnog izražavanja velikog broja građana

stvorili su preduvjet za razvoj digitalne demokracije. Pristup u novom informacijskom poretku je upravo jedno od najvažnijih i prijepornih političkih pitanja te će se tome, u ovom radu, također posvetiti posebna pozornost.

Iako se ne može tvrditi da je danas digitalna demokracija stvarnost, neke nove političke prakse koje uključuju internetske rasprave pa čak i donošenje važnih političkih odluka temeljem internetskog glasovanja na web stranicama, forumima ili blogovima daju naslutiti buduće promjene u trenutno dominantnom obliku predstavničke demokracije. Stoga, ovaj rad teorijski obrađuje mogućnosti obogaćivanja i unaprijeđivanja demokratskih procesa u vidu razvoja i širenja političkih praksi kroz digitalne tehnologije. Cilj rada je kroz praktične primjere ukazati na prednosti i nedostatke digitalne demokracije te razmotriti mogućnosti i opasnosti koje bi ista mogla donijeti u budućnosti. Također, kroz kritičko preispitivanje teorijskih modela, pokušat ćemo dobiti jasniju sliku o tome koji su društveni preduvjeti digitalne demokracije te što od nje u budućnosti možemo očekivati.

Rad je strukturiran u šest cjelina. U uvodnom dijelu rada ukratko se daje pregled glavnih uporišta kritike predstavničke demokracije. Digitalna demokracija se predstavlja kao odgovor na upravo te kritike. Također, prikazani su tehnološki i tehnologijom uzrokovani društveni preduvjeti za razvoj digitalne demokracije kao što su razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija s jedne strane te uspon umreženog društva s druge. U drugom djelu rada pod nazivom *Digitalna demokracija u praksi* prikazuje se utjecaj digitalne demokracije na političke procese, odnosno njezin razvoj i praktična primjena. Preispituje se problem pristupa informacijskim tehnologijama i informacijama općenito. Navode se primjeri od glasovanja putem interneta kao najjednostavnijeg mehanizma digitalne demokracije do raznih oblika političkog djelovanja na web-stranicama, blogovima ili zapravo u bilo kojem dijelu virtualnog svijeta. Zatim se digitalna demokracija razmatra iz aspekta političkih stranaka gdje je uglavnom riječ o potencijalnim pogodnostima koje stranke mogu iskoristiti ukoliko uhvate korak s razvojem tehnologije i odgovore na tehnološke zahtjeve glasačkog tijela. Daje se i primjer *online* angažiranog sudjelovanja žena u izbornim procesima u Sjedinjenim Američkim Državama te primjer participativnog budžetiranja na primjeru Porto Alegrea u Brazilu. Nakon toga slijedi pregled prakse digitalne demokracije u Hrvatskoj, a poglavlje se završava okvirom zakonske regulative. U trećem poglavlju pod nazivom *Kritika izravne demokracije* raspravlja se o izravnoj

demokraciji kao sadržaju i temeljnoj ideji digitalne demokracije i njenim prednostima i nedostacima. Četvrto poglavlje rada pod nazivom *Nedostaci digitalne demokracije* podijeljeno je na dvije vrste kritike koje bi se mogle uputiti na račun digitalne demokracije. Prvi dio odnosi se na tehnološke nedostatke i objašnjava na koji način se digitalna demokracija zlorabi te koje opasnosti predstavlja, budući da spomenute tehnologije omogućavaju i narušavanje privatnosti te manipulaciju informacijama. Treba naglasiti kako implementacija novih tehnologija ovisi o raznim društvenim okolnostima pa se može dogoditi da se ovim putem demokracija zapravo počne gušiti. Za ovu temu svakako je važna koncepcija društva rizika Ulricha Becka, a posebno njegovo viđenje digitalnog rizika. Drugi dio odnosi se na kritiku netokracije kao mrežne elite koja ima nadzor nad tehnologijama pa time i nad informacijama. Radi se o prijelazu iz modela kompetitivnog elitizma koji je prevladavao u demokracijama u devetnaestom i dvadesetom stoljeću prema drugačijem društvenom poretku u kojem se zbog razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologija mijenja ravnoteža društvene moći. Peto poglavlje govori o povezanosti demokracije s nacionalnim državama te problemima koji se javljaju u vidu regionalnih ili globalnih događanja ili sukoba. Digitalna demokracija predstavlja se kao mogući odgovor na te probleme u smislu demokratizacije međunarodnih institucija.. Zaključak će biti prezentiran u šestom poglavlju, u kojem će se sažeti saznanja do kojih se došlo prilikom izrade rada i zaključit će se teme aktualizirane ovim radom.

2. DIGITALNA DEMOKRACIJA U PRAKSI

Nameće se pitanje kako internet doprinosi i kako u budućnosti može doprinijeti projekciji multidimenzionalnih demokratskih procesa? Odgovarajući na to pitanje, neizostavno će ostati mnoštvo dilema i izazova. Najjednostavnije je odgovor na to pitanje tražiti u dosadašnjoj praksi digitalne demokracije. Pritom se treba barem ukratko obrazložiti suština demokracije uopće gledano u kontekstu izbornih procesa.

Misao vodilja svih demokratskih sustava su dva osnovna principa: poštivanje autonomije građana i vjerovanje u vrijednost jednakosti. Demokratski sustav koji ostvaruje ove principe trebao bi biti utemeljen na multidimenzionalnom deliberativnom obliku demokracije što znači da

bi građani trebali biti uključeni u demokratski proces, ali i promišljeno donositi odluke (Smith 2008.). Suvremeni demokratski procesi, na žalost, ne udovoljavaju ovim zahtjevima. Pritom se ne polazi od ideje da su suvremene demokratske vladajuće strukture, nacionalne i one internacionalne, u potpunosti jednodimenzionalne, već upravo od određenih demokratskih procesa, kao što je glasanje i javno sudjelovanje u donošenju odluka, koji čine temelj demokratske poduzetnosti (Shane 2004.).

Kako se pojam jednakosti i autonomije (slobode) uopće uklapa u koncept demokracije? Jednakost zahtijeva da svakom članu zajednice treba biti data mogućnost da sudjeluje na značajan način, odnosno na način koji će mu osigurati određeni utjecaj, u procesu donošenja odluka koji proizvodi pravila kojima se u zajednici vlada. Autonomija zahtijeva da svi oni koji sudjeluju u demokratskim procesima mogu biti u mogućnosti da izraze svoju nezavisnost i slobodu kada prosuđuju o pitanjima o kojima se raspravlja (Shane 2004.). Ova dva pojma; jednakost i autonomija, igraju ključnu ulogu u karakterizaciji demokracije kao poštenog sustava vladanja. Način na koji su ova dva ideala bila zakonski tumačena u konkretnim institucionalnim praksama u zapadnim društvima i međunarodnim organizacijama reflektira se na jedinstvenu koncepciju demokratskih procesa, dovodeći u sumnju njihov legitimitet.

Dobar primjer ove jedinstvene koncepcije uključuje čin glasanja, koji još uvijek sačinjava prvi oblik kolektivnog donošenja odluka u današnjim demokratskim sistemima. Kao suština demokratskog života, od glasanja se očekuje da ispuni dvojne zahtjeve; zahtjeve autonomije i jednakosti. Ovi uvjeti zahtijevaju da glasovi odražavaju glasačku nezavisnost, slobodnu prosudbu, i da svi glasovi imaju jednaku „težinu“ (Ansolabhere 2001.). Da bi se postigli ovi zahtjevi, glasanje je obično strukturirano u jednoobraznom obliku, reflektirajući pokušaj da osigura jednake participativne uvjete. Zato glasanje obično zauzima mjesto u izrazito jednoobraznim prostorno-vremenskim uvjetima. Građani glasaju u točno određenim vremenskim intervalima (identičnim za sve), na određenim mjestima (mjestima za glasanje), i u sličnim oblicima (koristeći istu glasačku tehnologiju). Slični formalizam obilježava i samu obradu glasova. Zato, primjerice Petnaesti Amandman Ustava S.A.D.-a predviđa da prava građana Sjedinjenih Američkih Država na glasanje ne mogu biti uskraćena ni osporavana od strane Sjedinjenih Američkih država niti od ijedne druge države zbog rase, boje ili prijašnje službe. Ovakva negativna formulacija prava glasa, koja traži da se osigura oboje; jednakost i autonomni karakter

glasanja, odražava nisko razumijevanje ovih pojmova. Zato, na primjer, ova zakonska odredba zanemaruje važna pitanja kao što je npr. kapacitet građanskog sudjelovanja u demokratskim procesima. Upravo to pitanje ima praktične posljedice: Treba li procedura glasanja biti osjetljivija prema neujednačenim sposobnostima glasanja različitih građana? Trebaju li vladajući razvijati programe, kao što su obrazovne inicijative, kako bi osigurali da građani imaju potrebno znanje i kompetencije da sudjeluju u demokratskim procesima? Glasanje je bilo pod utjecajem zakonske formulacije. Ova proceduralna jednoobraznost, koja dozvoljava diskurs demokracije, nije kompatibilna sa stvarnošću društvenog i individualnog pluralizma koja karakterizira globalno društvo. Ova nekompatibilnost potkopava sposobnosti naših suvremenih demokratskih institucija da pruže pošten sustav kolektivnog upravljanja (Ansolabhere 2001.).

U nastavku će biti riječi o mogućnostima i načinu provođenja e-glasanja te nekim praktičnim primjerima. Također, daje se osvrt na provedbu elektroničkog glasanja u i općenito dosadašnju praksu u Hrvatskoj. Poglavlje se završava kraćim pregledom zakonske regulative u okviru digitalne demokracije.

5.1. GLASOVANJE PUTEV INTERNETA

Jedan od pravaca u kojem će se digitalna demokracija sa sigurnošću razvijati i ostvarivati svoje potencijale je globalna uspostava mogućnosti glasanja putem interneta. Glasovanje putem interneta u budućnosti će vrlo vjerojatno postati opće prihvaćeno. Ideja se ozbiljnije razvija još od kraja prošlog stoljeća, ali su važniji rezultati vidljivi tek posljednjih nekoliko godina. Postavlja se pitanje; kako funkcionira i koje su pozitivne, a koje negativne strane ovakvog izbornog procesa i da li glasovanje elektroničkim putem uopće sigurno?

Što se tiče europskih zemalja, švedski parlament je već priopćio da će Šveđani u vrlo skoroj budućnosti glasovati putem interneta. *Online* sudjelovanje u izbornom procesu u Švedskoj moglo bi početi već od 2018. godine. Ukoliko testno glasovanje bude zadovoljavajuće, idući korak je uvođenje digitalnog glasanja za izbore koji će biti održani 2022. Godine (The Local: *Swedes could cast ballots online by 2018*, 2013.). Norveška i Finska već su provele testiranje

glasovanja putem interneta. Svi oni vjeruju da je krajnje vrijeme da demokracija uđe u digitalno doba.

Glasovanje putem interneta znatno će olakšati situaciju biračima koji se na dan izbora nalaze u inozemstvu, kao i starijim osobama i invalidima kojima je teško doći na birališta. Očekuje se da će uvođenje internet-glasovanja drastično povećati izlaznost na izbore. To su zasigurno glavne prednosti elektroničkog načina glasovanja.

Uza sve pozitivne strane koje bi *e-glasovanje* moglo donijeti, ono ima i mnogo svojih rizika. Tako švedski zastupnik parlamenta Maks Andersson (*The Local: Swedes could cast ballots online by 2018*, 2013.) tvrdi da bi veliki problem mogla predstavljati tajnost glasovanja. Naime, kod glasovanja putem interneta postoji rizik da bi neki ljudi mogli biti naprosto prisiljeni da svoj glas daju određenoj osobi ili stranci, na primjer, pod utjecajem članova svoje obitelji.

Dopisno glasovanje koje možemo promatrati kao preteču elektroničkog već postoji u mnogim zemljama svijeta, a od država nama najbližim, dopisno glasovanje postoji u Italiji, Sloveniji, Bosni i Hercegovini navodi portal narod.hr (*Je li glasovanje elektroničkim putem sigurno*, 2014.). Također, mnogo je primjera elektroničkoga glasovanja od Australije, Kanade, do Italije, Estonije, Njemačke, Francuske, Finske, Švicarske itd. U članku se navodi i kako su zemlje koje su prve isprobale ovaj sistem jesu Sjedinjene Američke Države i zemlje Skandinavije. U svjetskim medijima, skoro nezapaženo, prošli su posljednji izbori u Indiji, uz pomoć elektroničkih uređaja. Ovom trendu odnedavno se pridružila i Estonija, koja se u ovom kontekstu, navodi kao pozitivan primjer. Ovaj postupak zahtijeva jedinstvenu elektronski uređenu bazu birača koja je operativna u svakom trenutku, što znači da čim birač glasa putem interneta, to bude registrano u centralnom biračkom spisku. Metodologija vođenja registra građana podrazumijeva čipiranu elektronsku osobnu identifikaciju, elektronski potpis ili šifru birača.

Pozitivne strane ovakvog elektronskog izbornog sistema su efikasnost, brzina dobivanja rezultata, pouzdanost točnosti rezultata, mogućnost da svi glasaju i da ne moraju glasati na mjestima koja su za to predviđena, već to mogu uraditi i iz svog stana.¹ Ovaj sistem bi olakšao obradu rezultata, ali bi se sve uradilo s manje ljudi angažiranih na dan izbora, a to automatski

¹ Slobodan Dragičević, potpredsjednik Asocijacije informatičara BiH.

smanjuje troškove izbornog procesa. Najveća nedoumica koja se javlja, jest moguća krađa glasova.

Najvažniji aspekt uvođenja interneta u demokratske procese odnosi se na elektroničku pismenost birača. Na parlamentarnim izborima u Estoniji 2007. godine nešto više od 30.000 birača glasalo je na putem interneta, dok se procjenjuje da preko 600.000 Estonaca koristi internet (rtrs.tv: *Internet glasanje postaje stvarnost*, 2014.). Međutim, ovaj relativno slab rezultat se ne mora uzeti kao negativan primjer jer praksa glasanja putem interneta još nije u potpunosti zaživjela. Navedeni podaci pokazuju kako su birači još uvijek slabo politički angažirani i zaziru od sudjelovanja u političkim procesima.

5.2. UNCHAT

Budućnost digitalne demokracije osim slobode govora na internetu ovisi i o razvoju (institucionaliziranih) virtualnih mjesta koja će ispunjavati uvjete za svima otvorenu i razumnu političku raspravu. Takva rasprava, ili deliberacija, trebala bi biti više od pukog razgovora. Idealno, ona bi uključivala donošenje odluka o rješavanju aktualnih problema tako da svi mogu čuti stajališta svih članova zajednice. Nove tehnologije nude mogućnosti da se na virtualnim mjestima (web stranicama, blogovima, forumima ili nečim drugom) putem kodiranja postave neka pravila komunikacije kao na primjer da nitko ne može govoriti dva puta dok nisu svi drugi bar jednom.

U ovom dijelu bit će iznesen pregled eksperimentalnog mrežnog software-a *Unchat* koji je opisala Beth Simone Noveck u članku *Unchat: Democratic Solution for a Wired World* (u Shane 2004.). Eksperiment je zamišljen kao odgovor na prethodno izrečene zahtjeve razvijen od strane multidisciplinarnog tima sastavljenog od tehnoloških stručnjaka i teoretičara demokracije. U trajanju od dvije godine pokušali su stvoriti alate koji bi omogućili razvoj deliberacije među sudionicima koji su raspravljali o raznim temama. Na sveučilištu Yale dvanaest studenata prava jednom tjedno na dva sata su se sastajali online s profesorima, političarima i tehnološkim stručnjacima da bi raspravljali o međunarodnom cyber pravu. Raspravama je posredovao

moderator koji je odlučivao o tome koje će poruke propustiti ili zadržati na temelju svoje procjene relevantnosti za temu. Da ne bi došlo do zloupotrebe moći, uloga moderatora se rotirala tako da je svaki put netko drugi imao priliku kontrolirati tijek rasprave. Na taj način članovi su naučili bolje i efikasnije sudjelovati u raspravi.

U drugom projektu, dvadeset i četiri četrnaestogodišnjih učenika srednje škole sastali su se online iz svojih škola da bi raspravljali o štetnom sadržaju na internetu. Nakon što su pročitali sadržaj iz online knjižnice Unchat-a inteligentno su raspravljali o tome što bi trebalo biti prihvaćeno kao dozvoljeno ponašanje na internetu. Nadilazeći svoje godine u smislu sofisticiranosti i pristojnosti razgovarali su o nalaženju ravnoteže između slobode govora i sigurnosti učenika te razvoju zdravog okruženja u školama. Da bi komunikacija bila realnija sudionicima je bilo omogućeno da “viču” odnosno “šapću”. “Vikanjem” sudionik je mogao zaobići moderatora ukoliko se zaista želio ubaciti u raspravu, ali tu opciju mogao je iskoristiti samo jednom. To im je omogućilo ne samo da ponekad snažno izraze svoje mišljenje već i da dobiju dojam o tome kako ubacivanje u raspravu djeluje na dinamiku u raspravi većeg broja ljudi. “Šaptanje” je omogućilo da dvoje sudionika vode privatni razgovor koji nitko drugi ne vidi što je vodilo stvaranju nešto intimnijeg okruženja.

U eksperimentu autori su identificirali neke od konkretnih uvjeta deliberacije. Prvi uvjet je dostupnost i naravno svi članovi trebaju imati pristup raspravi što u tehničkom smislu znači da bi dizajnirani program trebao funkcionirati na svim operativnim sustavima. Drugi uvjet je izostanak cenzure kojom bi netko imao preveliku kontrolu nad sudionicima. Zatim odgovornost, što znači da bi svaki sudionik rasprave trebao biti identificiran jer anonimnost, iako važna za brojne druge situacije, nema svoje mjesto u deliberaciji. Transparentnost je važna budući da svi sudionici trebaju biti upoznati sa kontekstom sugovornika, moderatora i vlasnika mjesta rasprave. Jednakost među sudionicima, otvorenost prema novim članovima i informiranost također su nužni uvjeti za uspješnu provedbu ovakvih programa. Da bi funkcionirale grupe bi ipak trebale biti manje, ali zato međusobno povezane. Na kraju, netko mora i voditi raspravu budući da sudionici prepušteni sami sebi zasigurno ne bi poštivali sva pravila pa bi se za to trebao pobrinuti moderator.

Ovaj eksperiment može poslužiti kao dobar primjer mogućnosti koje nam donosi fleksibilnost novih tehnologija. Institucionalizacijom takvih virtualnih političkih mjesta bez sumnje bi se

razvijala deliberacija odnosno komunikacija među političkim akterima bi se promijenila na bolje budući da bi svi imali priliku postati politički akteri, a relativno jednostavnim kodiranjem mogla bi se uspostaviti pravila koja bi to osiguravala. Naravno, taj zadatak se ne čini ni malo lakim i trebalo bi mnogo vremena da bi se došlo i do najmanjih pomaka, ali negdje treba početi, a ovakva mjesta se čine kao idealna za to.

Kapacitet interneta da premosti granice udaljenosti i vremena je idealni forum za nadilaženje granica političkog dijaloga. Štoviše, internet već dugo vremena služi kao domaćin substancijalnim tokovima globalno orijentirane političke komunikacije. Web stranice kao što su *Protest.Net* (<http://www.protest.net>), *the Independent Media Center* (<http://www.indymedia.org>), *WebActive* (<http://webactive.com>), i *CorpWatch* (<http://www.corpwatch.org>) još su prije više od petnaest godina funkcionirale kao internacionalna središta političke komunikacije (Habermas 1998.). Ove stranice služile su, ne samo kao forumi za deliberaciju, već i za koordiniranu političku aktivnost širih masa kao što su to primjerice protesti na razini međunarodnih organizacija.

Ovo ekstenzivno korištenje interneta u političke svrhe, dovelo je do toga da su mnogi počeli smatrati da će internet revolucionirati cjelokupnu sliku globalne politike. Međutim, usprkos impresivnom rastu građanskih protesta na internetu, a suprotno od ovih revolucionarnih očekivanja, utjecaj aktivnosti elektroničkim posredstvom ipak je ograničen; one u konačnici gravitiraju samo onom području odakle su proizišle i s kojeg su bile producirane (Habermas 1998.).

Internet zaista ima potencijal da promijeni način na koji svi mi djelujemo i doživljavamo politiku na globalnoj razini, pogotovo gledano s aspekta njegove multidimenzionalnosti i sposobnosti da simultano podrži višestruke oblike deliberacije te strukture koje donose odluke. To njegovo svojstvo otvara nove mogućnosti za strukturiranje participativnih procesa.

Internet može proširiti kozmos demokratske prakse omogućavanjem razvoja višestrukih oblika delibiracije i donošenja odluka. Kao takav, nudi rješenje kako savladati teške izazove konstituiranjem odlučujućih struktura za izrazito pluralističko društvo u kojem živimo. Uvođenje interneta može samo smanjiti razne troškove koje politika nastoji uvijek iznova generirati.

Mnogo suvremenih projekata digitalne demokracije, nažalost, još uvijek propušta mnoge elektroničke pogodnosti i ne koristi u potpunosti jedinstveni potencijal interneta.

5.3. PARTICIPATIVNO BUDŽETIRANJE

Da građani zaista mogu odlučivati o važnim političkim pitanjima pokazala je praksa participativnog budžetiranja na lokalnoj razini u brojnim gradovima. Porto Alegre, Sevilla, Newcastle, Toronto i San Francisco samo su neki od gradova u kojima građani sami odlučuju kako će trošiti gradski budžet (GONG: A da građani imaju “kontrolicu” nad trošenjem gradskog novca” 2014.). Ovaj model procesa uključivanja građana u donošenje odluka o prioritetima i planovima potrošnje proračuna koji opisuje prvi je put zaživio u brazilskom gradu Porto Alegreu još 90-ih godina prošlog stoljeća kada je gradska vlast dala svojim građanima da odlučuju o djelu proračuna namijenjenom razvoju gradskih četvrti. GONG navodi kako se od tada svake godine sastaju skupštine koje odlučuju o raznim temama nakon čega njihovi delegati kreću u pregovore s predstavnicima vlasti. Ono što dodatno osigurava kontrolu građanima Porto Alegrea su financijski savjetnici koje su sami odabrali da paze na financije kako bi transparentnost bila na zadovoljavajućem nivou. Osim što se stvara neka vrsta partnerskog odnosa između građana i predstavnika vlasti takva skupština čine se kao izvrsna platforma za vježbanje demokracije kroz rasprave, predlaganja i glasovanja. Kroz godine sve se veći broj građana uključuje u ovaj projekt pa tako danas oko 50 000 ljudi sudjeluje, a 85% ukupnog građanstva podupire participativno budžetiranje. Također, da bi se povećala solidarnost među građanima, oni djelovi grada koji su siromašniji i imaju manje infrastrukturnih sadržaja dobivaju više novca za odabir ulaganja. Od početka projekta do danas utrošeno je oko 260 milijuna dolara na razne projekte koje su predložili građani. Rezultat toga se možda najbolje vidi u podacima da se broj ljudi koji imaju pitku vodu popeo na 99%, 85% imaju kanalizaciju, pismenih je 98%, a broj škola se popeo s 29 na 86.

Da bi ovakvi projekti uspjevali važno je da građani razumiju gradski proračun ili u nekim drugim primjerima bilo što u čijem odlučivanju sudjeluju. Možda bi se mnogim građanima moglo činiti da je upravljanje proračunom prekomplikiran proces, ali ako bi se institucije otvorile prema

građanima takva slika bi se mogla promijeniti. Na primjeru Hrvatske se čini da baš tu ima puno prostora za napredak budući da pitanja transparentnosti i otvorenosti nisu ni blizu zadovoljavajućeg rješenja. To pokazuju podaci istraživanja Instituta za javne financije prema kojima 60% općina ima razinu otvorenosti nula što znači da na svojim internetskim stranicama nisu objavile ni jedan od dokumenata u vidu prijedloga proračuna, izglasanog proračuna i proračuna za građane (Institut za javne financije: *Otvorenost proračuna hrvatskih županija, gradova i općina*, 2013.). U istraživanju se navodi kako je slično i s gradovima i županijama gdje je najviše onih koji su objavili po samo jedan dokument. Očiti zaključak istraživanja je kako je neophodna reforma lokalne samouprave te je nužna bolja kontrola proračuna. Pomaci u tom smjeru ne samo da bi smanjili mogućnost koruptivnih djelovanja već bi se uključivanjem građana razvio bolji odnos između građana i vlasti. U konačnici, kroz takvu praksu građani bi mogli i bolje razumjeti političke i ekonomske procese što bi uvelike doprinijelo razvoju deliberacije. Zbog mogućnosti koje pruža informatička tehnologija, skupštine građana ne bi bile ograničene ni brojem građana ni brojem skupština koje bi se mogle organizirati i u kojima bi se moglo sudjelovati ovisno o interesnom predmetu.

5.3. DNET – POLITIČKI ANGAŽMAN ŽENA ONLINE

The League of Women Voters' DemocracyNet (u daljnjem tekstu DNet) program je u provedbi *The League of Women Voters* (u daljnjem tekstu Liga), organizacije koja promiče ideju angažiranijeg i informiranijeg građanstva. Najvažnije aktivnosti organizacije su poticanje svih ljudi, a posebno žena na glasovanje na način da ih upoznaju sa samim procesom, aktualnim političkim pitanjima te samim kandidatima. Liga djeluje na cijelom području Sjedinjenih Američkih Država i obuhvaća tri grupe ljudi: Dnet-ove volontere, javnost i političke kandidate. Ovdje će biti najviše riječ o prvima, a budući da se radi o *Ligi žena glasačica*, riječ je o ženama. Koristeći mogućnosti koje pruža internet Liga je počela proširivati i produbljivati edukaciju američkih glasača.

Platforma na kojoj se to odvija je DNet. Radi se o nacionalnoj interaktivnoj online mreži informacija o svemu vezanom za izbore. Pokrivaju se sve vrste izbornih procesa od onih za predsjednika države ili Kongres do onih za školske odbore. Na taj način građani mogu angažiranije sudjelovati na svim razinama od nacionalne do lokalne. DNet funkcionira tako da volonteri koji odluče da će pokrivati određene izbore pozovu sve kandidate da sudjeluju te im daju korisničko ime i lozinku tako da mogu sve vezano za svoj program i kampanju objavljivati online što će biti vidljivo svima. Na početnoj stranici vidljiva su imena svih kandidata a svaki put kada nešto izjave to se pojavi uz njihovo ime.

Zadaci volontera u tijeku izbora su brojni i često naporni. Ponekad je teško samo identificirati sve kandidate budući da se njihov broj može mijenjati iz dana u dan. Nakon što su sastavili popis kandidata volonteri trebaju podučiti kandidate ili njihovo osoblje kako se koristiti DNet-om te ih stalno poticati da budu aktivni odnosno objavljuju sadržaj online. Često kandidati ne mogu to obavljati sami pa volonteri objavljuju potrebne informacije za njih. Najveći dio posla odnosi se na osvještavanje zajednica o njihovom postojanju, rad s drugim organizacijama te pohađanje javnih rasprava. Volonteri često surađuju i s lokalnim medijima s kojima izmjenjuju informacije.

Budući da prikupljaju najviše informacija o kandidatima i izbornim procesima općenito te da su stalno u interakciji s kandidatima i raznim političkim organizacijama volonteri stječu puno dublje razumijevanje političkog života nego što je to slučaj s širom javnosti. Sudjelovanjem stotina volontera u svim koracima izbornog procesa i objavljivanjem važnih informacija ne samo da građani postaju informiraniji već svi ti volonteri kroz svoje aktivnosti postaju doista politički angažirani građani. Volontiranje u ovom primjeru nije samo društveno koristan rad već i ozbiljno prakticiranje politike, a kroz komunikaciju s kandidatima volonteri često stječu i važne političke veze za koje inače ne bi imali prilike.

5.4. DIGITALNA DEMOKRACIJA IZ ASPEKTA POLITIČKIH ORGANIZACIJA

Kako se brzina protoka informacija povećava, kada se radi o centralnom aktu donošenja odluka, tendencija politike jest izmaknuti pred predstavništvima i veleposlanstvima prema neposrednom uključivanju u cjelokupnu društvenu zajednicu (McLuhan 2008.). Unatrag nekoliko desetljeća, vlade širom svijeta, pokušavale su izmijeniti svoj stari zapovijedno-kontrolni stil sa novim, koji će biti orijentiran na pružanje otvorenijeg pristupa građanima.

Iako su ove važne promijene tek u svom začetku, građani polako uviđaju značenje ovakvog poboljšanja u dikciji javnog sektora i informacijama koje su im dostupne na svim razinama vlasti. Kako korisnici postaju sve više educiraniji i zahtjevniji u ovom globalnom ekonomskom i socijalnom društvu, njihove želje se sve više uvećavaju prema vladajućima i izabranim predstavnicima, a uzrokuje ih njihova sve veća društvena involviranost i međusobna odgovornost.

Političke stranke vode svoju borbu sa tim novonastalim rješenjima. Ali njihova borba svjedoči nepobitnoj činjenici. Naime, iako nove informatičke i komunikacijske tehnologije pružaju potencijal transformacije organizacijskih procesa, logika je postojećih organizacijskih procesa, kao što je to i računica političkih organizacija od kratokorčnog interesa, da se dugoročno spriječi usvajanje ICT strategija.

Kako bi išle u korak sa svojim članovima, političke stranke ipak očajnički trebaju i koriste mnoge strategije digitalne demokracije koje će umnogome ovisiti o međusobnom povezivanju stranačkih organizacija i njihovih članova.

Istodobno, postoje različiti činitelji o kojima ovisi usvajanje takvih strategija. Temeljeno na analizama “utrka na sto metara” koje treba prevladati, javno financiranje nove digitalne demokracije pruža način na koji se može potaknuti političke stranke da usvoje strategije digitalne demokracije koje će jačati obje strane; stranke i birače, a vladajuće potaknuti na veću odgovornost.

Naime, proteklih nekoliko desetljeća, pojavili su se prvi znaci erozije političkih stranaka u dinamičnim i pozitivnim nosiocima promjena. Neki od tih činitelja uključuju:

- Porast broja i utjecaja pojedinačnih pitanja nevladinih organizacija, koji prijete utaborenim pozicijama političkih stranaka, kao upotpunjavači raznih ekonomskih i društvenih interesa unutar društva.
- Rastući postotak glasača koji ne participiraju u državnim i lokalnim izborima, fenomen koji danas postoji u zapadnim demokratskim sustavima.
- Opadajuća odanost tradicionalnim političkim strankama.
- Nedostatak transparentnosti i odgovornosti, kada usporedimo očekivanja građana u odnosu na poboljšanja koja su učinjena na području informatičkih i komunikacijskih tehnologija (Shane 2004.).

Političke stranke se također suočavaju sa ozbiljnim internim izazovima. Želje članova političkih stranaka za većom uključenosti u unutarnje stranačke procese također uzrokuju značajne konflikte.

Stranački aktivisti proizašli iz “stare škole“ pokazuju visok stupanj međusobne nepovezanosti u stranačkom donošenju odluka (Shane 2004.). Uključenost u stranačku politiku značajna je jedino ukoliko postoji kakva takva povezanost između njihovih političkih pozicija u stranci i njihovih pozicija na parlamentarnim sastancima članova stranke. Očito je da članovi stranaka umanjuju vrijednost angažmana unutar tradicionalnih stranačkih struktura. Uvjerljiv dokaz ovoj pojavi je niski broj stranački aktiviranih građana. Primjerice u Kanadi, ovaj problem je posebice akutan, kao što to pokazuje nedavna studija o političkim stranačkim članovima. Samo dva posto kanadskih glasača pripada političkoj stranci, pa se Kanada svrstava u samo dno, uspoređujući je sa brojem članstva u političkim strankama u drugim zemljama (Shane 2004.). U takvim uvjetima, čini se nezrelo očekivati od političkih stranaka da usvoje strategije e-demokracije, kao svoj prvi cilj i da se najprije istaknu u produblivanju njihovih odnosa sa svojim glasačima. Srećom za političke stranke, obrazac nedavnog utjecaja ICT-a u vladajućem i upravljačkom sektoru se čini da će ukazati upravo prema potencijalu za nove mogućnosti strategije ICT –a da izgradi odnose između njihovih organizacija. Ne iznenađuje činjenica da je, kada je internet postao javan, poslovni sektor brzo iskoristio njegov komercijalni potencijal.

Opadajući troškovi hardwera i softwera povezani u izvedbi ovih komponenata, vodili su pravoj *eksploziji* poduzetničke kreativnosti. Nekoliko aspekata razvoja *e-poslovanja* imaju

direktno težište u genezi pokreta *e-demokracije* i potencijalni su faktori u načinu da se političke stranke angažiraju u *e-demokratske* strategije (Shane 2004.).

Ti faktori su sljedeći:

- porast korištenja interneta i u poslovanju i kod kuće, kao i ICT znanja i vještina opće populacije u razvijenim zemljama kao i onim u razvoju
- veća važnost *e-poslovanja*, u odnosu na međusobno globalizirane ekonomije u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju
- značajni pomaci iz hijerarhijskog zapovijedanja i kontrole na izravnu, horizontalnu organizacijsku strukturu unutar većine tvrtki (Shane 2004.)

Tijekom proteklih nekoliko desetljeća, *e-Vlada* je postala žarište inicijativa javnog sektora u većini industrijaliziranih zemalja. Tapscott, Ticoll i Lowy (2000) definirali su novi pojam odnosa kapitala: "Bogatstvo ugrađeno u odnos s kupcima je sada važnija od kapitala sadržanog u zemljištima, tvornicama, zgradama, pa čak i velikim bankovnim računima. Čvrsta sposobnost da se poveže s kupcima, dobavljačima i ostalim partnerima u obostrano korisne razmjene vrijednosti je ona koja određuje odnos kapitala." Ista logika se pojavljuje u državnom sektoru. Ono što je u početku na prvu državnim čelnicima u vezi s novim ICT bila prilika za poboljšanje usluga odnosno smanjenje troškova, uskoro se pokazalo kao prilika i potencijal *e-uprave* za dublje razvijanje povezanosti u odnosu između građanina i države. Tako američki predsjednik Bill Clinton za vrijeme svog mandata otvara komunikaciju između građana i državnih institucija u vidu programa National Performance Review (NPR) (Kippen, Jenkins 2004.). Ideja ovog programa bila je da država počne odgovarati i prilagođavati se svojim građanima kao što to privatne tvrtke rade u odnosu na svoje kupce ili klijente. Napori koje ulaže NPR u ranim 1990-im pojavom World Wide Web-a dovelo je do toga da i vlade i tvrtke ispituju nove ICT infrastrukture kao kanal koji može služiti ne samo kao isporuka usluga već i za komunikacije. Prvi koraci bili su staviti vladine usluge online, a što je velik korak koji je i dan danas u tijeku. Do danas, mnoge vlade su jednostavno prenijele svoje interne informacije i sustave na web. To je imalo dramatičan utjecaj na troškove usluga i učinkovitosti. No, replicirajući postojeće sustave prebacivanjem dokumenata iz ormara za spise na web-stranice je,

pokazalo se, bio samo posredan korak. U skladu s trendom koji prati e-poslovanje, e-vladine inicijative se sada počinju fokusirati na stvaranje potrebne promjene koje će omogućiti jačanje odnosa između države i građana. Prema izvješću Accenture; "Vlade u svojim nastojanjima da usvoje *Customer Relationship Management* ili bolje rečeno *Citizen Relationship Management* načela (uključenost klijenta / građanina) rano su u svojim inicijativama iz područja elektroničke uprave ubrzale procese poboljšanja "(Accenture 2002, prema Kippen, Jenkins 2004).

Činjenica je da su e-vladine inicijative tendencija prema više izravnih i bližih odnosa građana s državom što svakako potiče pozitivni razvoj e-demokracijske perspektive. Možda će i strateško razmišljanje političkih stranaka, kao i iskustvo *e-poslovanja* i *e-vlada* ići u smjeru budućeg usvajanja boljeg pristupa organima upravljanja, članovima i glasačima sa značajnim temeljem poticanja trajnog uključivanja građana. Zbog činjenice da se političke stranke međusobno razlikuju po svojoj strukturi i propisima koji ih reguliraju, kao i s obzirom na okolnosti u kojima one djeluju, nipošto se ne može očekivati da će se raditi o jednoobraznom modelu e-demokracije. Jedino osnovni model bi u praksi trebao biti jednak za sve.

5.5. DIGITALNA DEMOKRACIJA U HRVATSKOJ

Razvoj digitalne demokracije u Hrvatskoj je još uvijek u povojima. Njezin napredak je spor, ali kontinuiran. Osim participacije građana u politici putem forumskih rasprava, u ovom potpoglavlju rada valja spomenuti i prvi, ali za sad i jedini oblik elektroničkog glasanja koji je uspješno proveden u Hrvatskoj.

Glasovanje elektroničkim putem olakšalo bi i omogućilo svim državljanima i pripadnicima dijaspore, a posebno onima kojima je to otežano iz zdravstvenih razloga, ili zato jer nemaju prebivalište u svojoj zemlji, ili jer su se zatekli izvan svoje zemlje u trenutku izbornog procesa, da glasaju. Ovakvi načini glasovanja omogućuju svima da u potpunosti ostvare svoje biračko

pravo zajamčeno u članku 45. Ustava prema kojem „hrvatski državljani imaju *opće i jednako* biračko pravo“².

Vlada Republike Hrvatske je primjerice ove godine uvela napredni sustav *e-Građani* uz pomoć kojeg svaki građanin može na siguran način, preko interneta, od doma, izvaditi dokumente poput rodnog i vjenčanog lista. Vladajući tvrde da tehnički ne postoji prepreka da se građani o potrebi raspisivanja referendumata izjašnjavaju preko sustava *e-Građani*. Dakle, ako već postoji siguran sustav koji svim registriranim građanima nudi ovu razinu usluge za najosobnije dokumente, moguće ga je nadograditi i za glasovanje na predstojećim izborima.

Uskoro nam stižu novi nacionalni izbori, kampanje za predsjedničkog kandidata već se dobrano zahuktavaju. I dok se velika bitka vodi za čelno mjesto u državi, mnogi se s razlogom pitaju čemu sve to opetovano bacanje novca i može li se cjelokupni proces glasanja izvoditi nekako jeftinije. Jedan od mogućih odgovora leži u primjeni informatike prilikom glasanja, no sve je to još daleko od konkretne realizacije na nacionalnoj razini, barem se tako u ovom trenutku čini.

Ipak, neke stranke već su uvidjele kako uvođenjem informatike u cjelokupni proces mogu dodatno uštedjeti i olakšati svima izbor kandidata. Umjesto glasačkih listića, primjerice, stranka Održivi razvoj Hrvatske (OraH), je glasovanje provela preko osobnih računala i pametnih telefona, navodi jedan internetski portal (pcchip.hr: *E-glasanje sprovedeno prvi puta u Hrvatskoj*, 2014.). U suradnji s tvrtkom Mobility, ORaH je po prvi puta u Hrvatskoj uspio provesti glasanje preko aplikacije. Unutarstranački izbori prošli su bez velikih trzavica, a aplikacija koja je olakšala glasanje ukazala se kao veoma dobro i ekonomično rješenje.

Izborni proces je izgledao na sljedeći način; prije nego što su pristupili glasanju, svi su korisnici dobili jedinstveni kod kojeg su upisali u aplikaciju i nakon toga mogli su izvršiti svoju glasačku dužnost. Budući da aplikacija radi na svim većim platformama (PC, Mac, Android, iOS te Windows Phone) problema oko nemogućnosti glasanja nije bilo.

Aplikacija omogućava razna podešavanja, pa je tako moguće podesiti regije, ograničiti vrijeme glasanja, dodatno upisati birače koji u danom trenutku nemaju pristup internetu i slično. Dakle, ovakvo što moglo bi se vrlo lako implementirati prilikom sljedećeg referendumata ili

² Ustav Republike Hrvatske

izbora u Hrvatskoj. Kamen spoticanja je vrlo vjerojatno nedovoljna pokrivenost mrežom pa bi neki glasači bili spriječeni u glasanju.

Da li bi sistem e-glasanja mogao zaživjeti u Republici Hrvatskoj? Tehničke mogućnosti pokazuju da ga je moguće uvesti. Glasanje putem interneta postaje stvarnost. Ali prije nego što zaživi ovaj sistem, trebalo bi probuditi svijest stanovništva da obavi svoju građansku dužnost.

5.6. ZAKONSKA REGULATIVA DIGITALNE DEMOKRACIJE

Preporuka Vijeća Europe (2009.) je prvi međunarodni instrument o e-demokraciji (za potrebe ovog rada pojmovi digitalna demokracija i e-demokracije koristit će se kao sinonimi), a namijenjena je državama članicama Europske unije, civilnom društvu, znanstvenicima, medijima, poslovnom sektoru. Preporuka u svom tekstu donosi principe i smjernice e-demokracije u skladu s idealima i standardima demokracije koje ona promiče. U njoj se definiraju i opisuju glavni *e-pojmovi* te opisuje vezu između e-demokracije i sudioničke demokracije. Njen temelj su ljudska prava i socijalna povezanost.

E-demokracija, kao podrška i jačanje demokracije, demokratskih institucija i demokratskih procesa pomoću informacijsko-komunikacijske tehnologije, u prvom je redu demokracija. Njezin je glavni cilj elektronička podrška demokraciji³.

E-demokracija uključuje: sve sektore demokracije, sve demokratske institucije, sve razine vlasti i sve vrste sudionika. E-demokracijom se može postići bilo koja vrsta djelovanja: pružanje informacija; komunikacija, konzultacije, razmatranje; transakcija, ovlašteno sudjelovanje, suodlučivanje i odlučivanje⁴.

Ciljevi e-demokracije su transparentnost, razumijevanje, odgovornost, angažiranost, donošenje odluka, uključenost, dostupnost, sudjelovanje, povjerenje u demokraciju. E-demokracija obuhvaća e-parlament, e-zakonodavstvo, e-pravosuđe, e-posredovanje, e-okoliš, e-izbore, e-referendum, e-inicijative, e-glasanje, e-konzultacije, e-peticije, e-kampanje, e-brojenje glasova i e-promatranje. Instrumenti kojima se koristi su e-sudjelovanje, e-raspravljanje i e-forumi.

³ Prvi princip Preporuke.

⁴ 11. princip Preporuke

Posebne koristi od Preporuke su što ona predstavlja svojevrsni “ispitni poligon” e-demokracije za građane i nevladine udruge. Sudjeluje u izgradnji suradnje tijela javne vlasti i građana, a poseban dobitnik Preporuke je u privlačenju mladih ka demokraciji, demokratskim institucijama i demokratskim procesima.

Od Preporuke se očekuje da ispuni sljedeće ciljeve: izradi metoda i alate e-demokracije, da bude podloga za “*non stop*” demokraciju i stvori i održava poticajno okruženje za razvitak digitalne demokracije u budućnosti⁵.

Hrvatski sabor donio je na sjednici 26. travnja 2013. godine Zakon o provedbi Uredbe Europske unije br. 211/2011 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. veljače 2011. godine o građanskoj inicijativi, objavljen u NN br. 56/2013 od 10. svibnja 2013. koji će stupiti na snagu 1. srpnja 2013. Europska građanska inicijativa omogućava svim građanima i građankama Europe direktno sudjelovanje u razvoju europskih politika, kroz zahtjev Europskoj komisiji za zakonodavnim promjenama.

Europska građanska inicijativa pokrenuta je 2011., stupila je na snagu 1. travnja 2012. godine, dok su prve inicijative prikupljanja potpisa započele krajem 2012. Europska građanska inicijativa omogućava jednom milijunu državljanima država članica Europske unije da izravno zatraže od Europske komisije predlaganje, za njih relevantne zakonodavne inicijative u području nadležnosti Europske unije, na primjer u području zaštite okoliša, poljoprivrede, prijevoza ili javnog zdravlja. Da bi pokrenuli inicijativu, građani moraju osnovati “građanski odbor” sastavljen od najmanje sedam članova koji dolaze iz sedam različitih država članica koji registrira inicijativu i zatim ima rok od godine dana za prikupljanje potpisa. U prvoj godini provedbe ove „transnacionalne, digitalne, direktne demokracije u praksi“, pokrenuto je 27 različitih inicijativa od kojih je jedna „Voda je ljudsko pravo“ uspjela prikupiti više od milijun potrebnih potpisa. Međutim, ostale inicijative su daleko od tog broja. Građani još uvijek nisu dovoljno upoznati s ovom mogućnosti utjecaja na europske politike. Trenutno je otvoreno četrnaest inicijativa.

⁵ www.hidra.hr

3. KRITIKA IZRAVNE DEMOKRACIJE

Izravna demokracija, iako često promišljena od strane brojnih mislioca kroz povijest, oduvijek je odbacivana kao praktična mogućnost. I doista, izravna demokracija na razini većoj od manjeg grada do prije nekoliko desetljeća nije bila ni zamisliva. Ideja izravnog odlučivanja od strane naroda teorijski je uglavnom bila prihvaćena kao nekakav ideal odnosno kao prava demokracija u kojoj vlast nije samo prividno u rukama građana, ali nije bila bez kritike.

Atenska demokracija iz petog stoljeća p.n.e. oblik je izravne demokracije koji se često spominje kao ideal kojem treba težiti. Ipak, ne slažu se svi s takvim stajalištem. U svojoj *Državi* Platon govori o demokraciji poučen iskustvom atenskog primjera. Iako demokraciju opisuje kao oblik društva u kojem su svi jednaki, bili oni jednaki ili ne, te u kojem je svatko slobodan da radi što želi, smatra kako su te karakteristike negativne (Held 2007.). Njegovo viđenje demokracije najbolje je opisano metaforom o kapetanu broda.

Zamislimo da je stanje odnosa na brodu sljedeće. Kapetan (ili vlasnik broda) je veći i jači od bilo koga od posade, ali pomalo gluh i kratkovidan i tako pomalo ograničen u moreplovstvu. Posada se stalno svađa međusobno o tome kako treba upravljati brodom i svatko misli da bi trebao biti za kormilom; nikad nisu naučili umijeće (vještinu ili tehniku) navigacije i ne mogu reći da ih je ikad itko učio tome ili da su proveli išta vremena proučavajući to; ustvari oni kažu kako se to ne može naučiti i spremni su ubiti bilo koga tko kaže da se može. Svo vrijeme provode kružeći oko kapetana i rade sve što mogu ne bi li im kapetan nekako dao kormilo. Ako je jedna frakcija uspješnija od druge, njihovi rivali ih mogu ubiti i izbaciti s broda, srušiti čestitog kapetana uz pomoć droge ili pića ili na neki drugi način, preuzeti kontrolu nad brodom, poslužiti se svime na brodu i pretvoriti putovanje u pijano krstarenje kao što je za očekivati. Na kraju, sačuvaju svoje divljenje za kako pomoći kontrolirati kapetana silom ili na prevaru; oni slave njegovo moreplovstvo i navigaciju i poznavanje mora i osuđuju sve druge kao beskorisne. Oni nemaju pojma da pravi moreplovac mora proučavati godišnja doba, nebo, zvijezde, vjetrove i sve ostalo shodno njegovoj profesiji da bi bio stvarno sposoban kontrolirati brod; i oni misle da je prilično nemoguće steći profesionalne vještine potrebne za tu kontrolu (bez obzira na to

žele li da se ta kontrola vrši) i da ne postoji nešto što se zove umijeće upravljanja brodom. Sa svime što se događa na brodu, neće li mornari na pravog moreplovca uvijek gledati kao na govornika i zvjezdoznanca koji im ne služi ni za što.

iz Platonove *Države* (prema Held 2007.)

U ovoj priči pravi moreplovac označava manjinu koja ima sposobnost vladanja, a posada označava ostatak naroda koji djeluje po nagonima, osjećajima i predrasudama. Budući da nemaju znanja potrebna da bi razumjeli politiku obični ljudi će se uvijek povoditi za onima koji se prijateljski odnose prema narodu, a ne onima koji su najstručniji. Na taj način društvom će upravljati oni koji će se dodvoravati narodu izbjegavajući donošenje teških (ali nekad nužnih) odluka i izricanje neugodnih istina. Prema Platonu demokracija marginalizira mudre (Held 2007.).

Najvažniji prigovori izravnoj demokraciji svakako su oni o nekompetenciji građana i neefikasnosti. I neki drugi autori tvrde kako bi političke odluke trebali donositi obrazovani i stručni ljudi, a da bi se uključivanjem cijelog naroda smanjila kvaliteta donošenja odluka. Held (2007.) govoreći o izravnoj demokraciji navodi mogućnost da će manjkavost znanja, iskustva i sposobnosti zasjeniti one najmudrije. Slično tome razmišljao je i Max Weber koji smatra da je malo onih koji su sposobni i zainteresirani za politiku te kako se „samo kompetentno vodstvo s birokratskom administracijom u parlamentarnom sustavu može nositi s kompleksnošću, problemima i odlučivanjem u modernom političkom životu“. Iako je cijenio ideju izravne demokracije kao ograničavanja moći političkih elita, vjerovao je kako bi izravna demokracija vodila „neučinkovitoj administraciji, neželjenoj neučinkovitosti, političkoj nestabilnosti i na kraju radikalnom povećanju mogućnosti opresivne vladavine manjine“ (prema Held 2007.). Ovo posljednje bilo bi moguće upravo zbog nedostatka efikasne administracije koja bi tako nešto spriječila. Osim toga, još je jedna karakteristika izravne demokracije predmet kritike u modernom političkom životu, a radi se o nefleksibilnosti. Naime, otvorenost za dogovor, kompromis i pregovaranje vrlo je važna za rješavanje konflikata i balansiranje između raznih suprotstavljenih interesa bilo u unutarnjoj ili vanjskoj politici.

U svojim radovima o predstavničkoj demokraciji Frank Ankersmit (1996., 2002.) iznosi naizgled nelogične, ali ipak zanimljive i pomno razrađene argumente u korist iste. On smatra

kako je predstavništvo zapravo karakteristika, a ne manjkavost moderne demokracije te da je izravno odlučivanje narušavanje demokracije. Da bi objasnio svoju ideju Ankersmit prvo preispituje stajalište kako su razlike i podijeljenost između naroda i njegovih predstavnika nešto negativno. Predstavničko tijelo koje nije odvojeno od naroda i koje postupa uvijek onako kako bi narod postupio je „kontradiktorno samo po sebi, beskorisno i suvišno, budući da će donositi odluke do kojih bi se isto tako došlo i bez njega“ (Ankersmit 1996.). Ali ne samo da je ta razlika nužna budući da bi u modernom društvu bilo nemoguće da svi građani i u najmanjoj mjeri sudjeluju u donošenju svih političkih odluka, već je ona i pozitivna pa i temeljna za funkcioniranje demokracije. Ta ista razlika stvara ravnodušnost i odmak kod naroda što mu omogućuje da efikasno kontrolira one koji su na vlasti. Naime, ravnodušnost prema većini političkih zbivanja prosječnog pojedinca sprječava da se svi bave svim političkim pitanjima što bi vrlo brzo paraliziralo cijelu državu. U modernom društvu potrebni su nam predstavnici da neke odluke donose za i umjesto nas. Odmak je narodu potreban kako bi donesene političke odluke bile vidljive. Prema tome, ako bi svi sudjelovali u donošenju političkih odluka one ne bi bile nikome vidljive, a narod ne bi mogao kritizirati ni kontrolirati one koji su donijeli te odluke.

Kritike izravne demokracije odnose se i na digitalnu demokraciju budući da je povećana participacija građana jedna od njenih glavnih ideja. Te kritike, naravno, treba uzeti u obzir, ali to nikako ne znači da su izravna ili digitalna demokracija nužno loše. Kritike nam mogu pomoći da pri stvaranju novih demokratskih praksi i institucija uočimo potencijalne probleme i rizike koje isti nose. Digitalna demokracija zasigurno ne znači da će građani odmah moći odlučivati o svemu (niti bi tako trebalo biti) već da će se postupno njihova participacija povećati izgradnjom novih političkih arena i mehanizama, a sve to kroz polako, ali sigurno poboljšanje političkog diskursa kako među građanima tako i među profesionalnim političarima.

4. KRITIKA DIGITALNE DEMOKRACIJE

Digitalna demokracija zasigurno nije idelan model što je do sada već mnogo puta istaknuto. Izuzmemo li ideju izravne demokracije kritika koja joj se može uputiti može se zasnivati načelno na dvije ideje. Kao prvo, iz tehnološkog aspekta digitalnoj demokraciji se može prigovoriti s

jedne strane kao nepravednoj i ekskluzivnoj, a s druge strane na istu se može gledati u okviru rizika koje nove tehnologije općenito donose. Drugi izvor kritike je vezan za netokraciju odnosno pojavu nove vrste elita u digitalnom dobu i posljedice koje iz toga proizlaze.

4.1. TEHNOLOŠKI NEDOSTACI

Pojava fenomena digitalne demokracije nužno za sobom povlači određene negativne posljedice, a „rizici u umreženom društvu imaju potencijal da se progresivno uvećavaju“ (Castells 2000.). Digitalnu demokraciju, odnosno informatičko-komunikacijsku tehnologiju na kojoj ona počiva prati problem nejednakosti, a pogotovo u situacijama kad ih se promatra sa aspekta instrumenta za provođenje glasanja na izborima. Naime, osim što općenito postoji problem neosviještenosti i pasivnosti građana da sudjeluju u izbornom procesu, nameće se i potencijalni problem pristupa tehnologijama putem kojih se provodi novi način e-glasanja.

Što se tiče pristupa novim tehnologijama, svakako treba obrazložiti što se događa i na psihološkoj razini korisnika i kako se mnoštvo informacija odražava na njihovu svijest. Na toj razini, javlja se socijalni pluralizam koji označava dva tipa raznovrsnosti, odnosno dvostruku raznovrsnost; na razini društva i na razini pojedinca. Prvi tip raznovrsnosti baziran je na viziji društva kao mješavini višestrukih diskursa, od kojih ni jedan ne uživa privilegiran status. Ovaj svjetonazor omogućuje dostizanje sporazuma poštivajući društvene dileme. „Ako sudionici u kolektivnoj konverzaciji mogu dozvati različite ali jednako valjane diskurse (odnosno ako svatko upotrebljava različite kriterije za valjanost), i u budućnosti proizvesti različite strukture, prosperitet za dostizanje konsenzualnog sporazuma čini se veoma malen“ (Bard, Soederqvist 2003.). Drugi oblik raznolikosti odnosi se na humanistički profil građanstva. On odražava ljude koji imaju izražajne urođene strukture. Ova raznolikost ima mnogo oblika, a odnosi se na kulturalna obilježja, razinu interesa za javne djelatnosti i financijske izvore. Ove raznolikosti utječu na način na koji ljudi daju odgovor na vanjske smetnje, a općenito govoreći, utječu na način na koji ljudi upravljaju svojim životima. Raznolikost personalne dimenzije korisnika može utjecati na način na koji ljudi doživljavaju internet. Ovi potencijalni utjecaji tek od nedavno su počeli biti predmet istraživanja od strane psihologa. Ljudi se također razlikuju po različitom stupnju potreba za “emocionalnom otvorenosću” odnosno “emocionalnom zatvorenosću“. Ljudi

koji su društveno zatvoreniji izbjegavaju rizike i orijentirani su na to da izbjegnu neizvjesnosti. Oni se “zalede“ pred novim spoznajama. Ljudi sa niskom potrebom za bliskošću, s druge strane, bolje savladavaju različite izbore i nesigurne situacije. Ova razlika može utjecati na način na koji se izražavaju reakcije na strukture web stranica: „Ljudi koji imaju visoku potrebu za bliskošću trebaju imati strukturiran i definiran proces za donošenje odluka, te će se u mnoštvu nepotrebnih internetskih linkova osjećati zbunjeno, dok ljudi sa niskom potrebom za bliskošću će se osjećati bolje u okruženju punom internetskih linkova iz kojih mogu dobiti različite informacije“ (Bard, Soederqvist 2003.).

Ostale osobine ličnosti koje mogu utjecati na korištenje interneta, te na taj način doprinijeti isključenju nekih vrsta korisnika su, primjerice, spolne razlike, razina otvorenosti i neuroticizma, sposobnosti za inovacije i stavovi prema riziku i samokontroli (Shane 2004.) itd. Ako ova dva pravca raznolikosti ljudi društvo uzima ozbiljno, a zatim uzimaju zdravo za gotovo jednoličnosti demokratskog procesa, to je svakako nešto što bi trebalo preispitati. To posebno vrijedi kada se krećemo s nacionalne ka međunarodnoj razini. „Odluka o usvajanju invarijantnog sustava odlučivanja je, dakle, nužno diskriminirajuća; a obično će imati učinak favoriziranja određene diskurzivne perspektive“ (Shane 2004.). U mjeri u kojoj se ideja jednakosti ima tumačiti kao instrument za izgradnju fer sustava upravljanja, to ne bi trebalo voditi tome, nego raznolikosti deliberativnih i odlučujućih struktura. Samo izgradnjom sustava upravljanja kroz raznovrsna iskustva se možemo nadati da će se stvoriti uvjeti za pošteno sudjelovanje, koji će omogućiti svim članovima zajednice, bez obzira na njihove prirodno urođene razlike, sudjelovanje u udruženom upravljanju njihovim životima. Stvaranjem pravednih uvjeta za sudjelovanje bitan je korak u pokušaju postizanja legitimnog upravljanja.

U novom umreženom svijetu trebalo bi također voditi računa da svatko od nas stvori svoj vlastiti identitet, podredno da se stvore odnosi, veze i zajednice koje se temelje na uključivanju drugih, odnosno svih članova društva u složene političke procese u kojima bi svatko mogao imati mogućnost ravnopravnog sudjelovanja, a da se napusti vladajući model isključivanja koji pod svaku cijenu nastoji one koje se politika najviše tiče, marginalizirati i svesti ih na puke instrumente koji mogu poslužiti samo u danima izbornih procesa (Castells 2000.). .

Posljednjih nekoliko desetljeća sve se više važnosti pridaje ulaganju u primjenu suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija u svakodnevnim poslovnim aktivnostima gdje

ekonomski procesi uz ubrzan rast i napredak dovode do novih ekonomskih kretanja, novog načina života i rada, novih obrazaca ponašanja, kultura, stavova i vrijednosti, mijenjajući ustaljene norme i pravila. Nezaustavljiv protok informacija ubrzava organizacije, pojedince, društva i nacionalne vlade na promjene, gdje nespremnost prilagođavanja istima, nesnalaženje u novonastalim situacijama, pritisak razvoja novih tehnologija ruše sustave čineći ih nekonkurentnima, slabima, zastarjelima (Beck 1992.).

Informatizacija uz novo doba informacionalizacije pod utjecajem globalizacije i razvitka informacijsko-komunikacijskih tehnologija ostavlja neposrednog utjecaja na političku aktivnost u svjetskim razmjerima, u većoj ili manjoj mjeri. Međutim, koliko god informatizacija imala utjecaja na političke aktivnosti, zamjetan dio političkoga života društva ipak će ostati netaknutim i zaštićenim od fluktuatornih kretanja. Negativne utjecaje te posljedice istih nemoguće je izbjeći.

Modernizacija, a s njom u vezi i digitalizacija, kako ju vidi Ulrich Beck nosi svoje rizike. Kretanje prema naprijed, rizik je koji može biti dobitak. Odustajanje od kretanja prema naprijed tapkanje je u dostignutom iskustvu i ponavljajućim djelovanjima i znači drugi vid rizika. Zbog globalne povezanosti međunarodnih političkih organizacija i država, rizik više nije zatvoren u okvire nacionalne državnosti, tj. nije više lokalna, već globalna pojava, koja prijeti svima (Beck 1992.).

Nacionalne države donekle gube na značaju i bivaju prisiljene na fragmentaciju suverenosti ili pak ustupke glede participacijskog modela suverenosti. Kao sastavnica globalnog upravljanja javljaju se UN i različite međunarodne/globalne organizacije. Toj mreži se pridodaju makroregionalne integracije ili savezi (npr. EU), nacionalno i globalno civilno društvo, te lokalna politika i uprava. U to globalno upravljanje uključuje se, dakle, i lokalna razina, pa se onda može govoriti i o modelu lokalnog upravljanja ili lokalizaciji politike u eri druge modernizacije svijeta. Sve to otvara i nove rizike i nova pitanja. Kako uspostaviti kontrolu u takvom globalnom umreženom svijetu a da protok informacija bude i dalje siguran? Beck predlaže politiku kontrainterpretacije ili fundamentalnu promjena mišljenja i reprogramiranje važećih paradigmi informatičke modernizacije.

Prema Becku, rasprave i teorije o društvu rizika ukazale su na nemogućnost upravljanja/vladanja radi smanjene sposobnosti društvenih institucija za uspostavljanjem nadzora

nad rizicima digitalne demokracije. Stara teorija o nemogućnosti upravljanja odnosi se na npr. nemogućnosti upravljanja politikom poreza i održivosti države blagostanja ili socijalne države (70-ih godina). Nova teorija o nemogućnosti vladanja odnosi se na posljedice globalizacije i njezinih rizika. Politika jednog dominantnog aktera transformira se u politiku više aktera upravljanja ili umnožavanja i umrežavanja institucija na globalnoj razini (globalizacija politike). Na taj se način može zajamčiti minimum sigurnosti od globalnih izvora rizika (terorizam, bolesti, glad, prirodne katastrofe, ratovi, zloraba tehnologija, globalne klimatske promjene, nuklearne katastrofe, sukobi kultura). U tom se smislu potencira koncept globalnog upravljanja. Globalno upravljanje u polju globalne politike podrazumijeva pluralizam igrača u kojem nacionalne države i dalje ostaju najjačim akterima, ali se samo transformiraju u novim uvjetima druge moderne. U konceptu globalnoga upravljanja/vladanja, naglasak je na pluralizaciji institucija koje se u međunarodnoj areni uključuju u smanjivanje opasnosti od svjetskog/globalnog društva rizika putem konsenzusa. Koncept globalnog upravljanja podrazumijeva raznoliku mrežu institucija, mehanizma, procedura, normi i zakona, posredovanja, pregovora, usklađivanja interesa. Njegovi akteri su, dakle, nacionalne države kao središnji akteri, nositelji autoriteta vlasti, zakona, prisila, procedura i regulacija, te baze pletenja mreža na transnacionalnoj razini.

Ljudska potreba za interakcijom koja nezaustavljivo “napumpava” društvene mreže poput Facebooka i drugih ima i drugu stranu medalje. Privatnost milijuna ljudi ugrožena je svakoga dana. Naše navike, afiniteti, želje i kontakti dostupni su mnogima, kako marketinškim tvrtkama tako i obavještajnim agencijama. Vlade i različite vladine organizacije znaju mnogo toga o nama, te se javlja problem i zlorabe takvih informacija. U tom svijetu koji se strelovito mijenja iz dana u dan, mijenja se i način na koji se informacije oblikuju i šire.

Oslobađanje informacija najbolje će služiti javnosti ako se resursi ulože u filtriranje i pretvaranje sirovog materijala u razumljivo za korisno javno znanje. Internet kakvog poznajemo dobar je za omogućavanje korisnicima da sve učitaju s mreže, ali slab za razlikovanje dobrih, loših i zastarijelih informacija (OECD 2003). Javlja se dodatni problem. U cijeloj hrpi podataka, teško je pronaći adekvatne informacije i pravilno se informirati. Sve to može stvoriti društvo

“neznanja”, a posljedica privida informiranosti može utjecati na nekritičko prihvaćanje onoga što se servira korisnicima putem interneta.

Daljnji rizik digitalne demokracije je manjak interakcije „licem u lice“ između učesnika u kolektivnom procesu donošenja odluka te nepostojanje reciprociteta između uloge govornika i uloge primatelja prilikom razmijene zahtjeva i mišljenja koje bi trebalo biti ravnopravno. Nesumnjivo, ipak najveći rizik digitalne demokracije predstavlja zlouporaba i manipulacija informacijama. Korištenje interneta kao instrumenta za postizanje političkih interesa na uštrb građanskih sloboda, rizik je kojeg se u budućnosti moramo najviše bojati. U nastavku rada, bit će riječ o drugom izvoru kritike digitalne demokracije, onom koji se odnosi na probleme pojave nove vrste elita u digitalnom dobu.

4.2. ELITE U KONTEKSTU DIGITALNE DEMOKRACIJE – NETOKRACIJA

Model demokracije koji Held (2007.) naziva kompetitivni elitizam, a temelji se na radovima Webera i Schumpetera možda najbolje opisuje demokraciju devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Iako se birokratizacijom modernih demokracija javlja i veća demokratizacija, politička elita koja se nalazila u parlamentu imala je većinu političke moći. Narod je u takvom sistemu “imao malo značajnih prilika da sudjeluje u institucionalnom životu”. Budući da djeluje po emocijama narod nije u stanju donositi važne političke odluke osim izabiranja između mogućih političkih predstavnika. Zbog toga Weber demokraciju smatra poligonom za potencijalne vođe na kojem se probijaju kandidati najsposobniji za dobivanje glasova i stjecanje moći (Held 2007.).

Iako je po Weberu, dakle, uloga naroda bila samo da izabere najkompetentnije vodstvo, sveprisutnost informacijske tehnologije u cjelokupnom području današnje ljudske aktivnosti intenzivno mijenja društvenu zbilju. Decentrirani karakter interneta stvara nove oblike javnog diskursa u kojem ideja pristupa javnom dobru u novom informacijskom poretku predstavlja temelj za disperziju svih oblika moći i potencijal za stvaranje novih društvenih elita.

Informacija se danas, više nego ikada ranije, tretira kao resurs koji treba eksploatirati na isti način na koji se nekada vršila industrijska eksploatacija materijalnih resursa, što igra presudnu ulogu u stvaranju i premiještanju centara moći. Digitalna demokracija može donijeti mnoge povlastice koje mogu poboljšati sudjelovanje i izlaznost građana na izbore kao što su uključivanje i aktivizam većeg broja građana, sudjelovanje u nacionalnim plebiscitima, referendumima, inicijativama, provođenje izbora, iskazivanje stavova itd. Međutim, digitalna demokracija može biti donekle ekskluzivna. Ne možemo prihvatiti stajalište da je pristup informacijama dostupan svima. Gledano s tog aspekta, digitalna demokracija može vrlo lako postati instrument kojim se guše građanske slobode. Primjerice, na taj način se mogu lišiti prava glasa najugroženiji i najsiromašniji slojevi koji nemaju pristup informacijama. Daljnje negativne posljedice koje ona nosi sa sobom su povećavanje jaza između informacijski siromašnih i informacijski bogatih građana. Treba uzeti u obzir i to da novo demokratsko okruženje može ugroziti demokratsku raspravu.

Iako se informacijskim tehnologijama sve više i češće koristi sve šira javnost, javlja se problem i u tome što samo rijetki imaju stvaran nadzor nad tehnologijama. Možemo reći da se danas ključne odluke vezane za tehnologije donose gotovo anonimno. Sve to doprinosi razvoju nove nejednakosti i netransparentnosti. Netokracija odnosno mrežna elita nadzire znanje, ali u konačnici ostvaruje financijske profite kroz prodaju informacija. „Pozornost postaje najvažnija vrijednost, a politika je prisiljena adaptirati se medijskoj dramaturgiji i postati pogodna za animiranje kako bi uopće mogla privući pozornost javnosti. Virtualno društvo se oblikuje oko dugih nizova mrežnih piramida i hijerarhija moći, a netokrati polažu pravo na najbolje mreže u kojima su koncentrirani moć i status“ (Bard, Soederqvist 2003.). Tradicionalne vrijednosti su zanemarene, a znanje, veze, pregled i vizija jedino postaju bitni. U netokratskoj mreži informacija ima malu vrijednost, a prava vrijednost leži u mogućnosti izbjegavanja nepotrebnih informacija (Bard, Soederqvist 2003.).

Problem demokratizacije tehnologije centralno je pitanje virtualnih društvenih zajednica. S obzirom da se korpus javnog znanja, odnosno znanja koje je dostupno svima u *cyberspaceu* organizira na novi način, razmjena znanja u digitalnom dobu ukazuje na potrebu novog

promišljanja i preispitivanja Habermasovog koncepta javne sfere⁶, posebice načina na koji internet danas mijenja sferu političkog života. Radikalna decentralizacija kulturne produkcije, pored toga što je globalno izmijenila komunikacijsko okruženje gdje teoretski danas gotovo svako može postati pošiljatelj poruke pa je ozbiljno uzdrman monopol masovnih medija, a kvaliteta informacija je u stalnom opadanju, ujedno je otvorila i nove etičke dileme okupljene oko pitanja: čini li ova promjena napredak prema demokratičnijem, informiranijem društvu, ili pak predstavlja opasnost zbog nemogućnosti reguliranja novih centara moći?

Predstavljajući najznačajniju silu kulturnog (pre)oblikovanja, internet utjelovljuje potencijale subverzivnog djelovanja na politički život autoritarnih režima, gradi nove društvene formacije, dovodi do brisanja ranije uspostavljenih praksi, te zanemarivanja zadanih društvenih uloga iz prošlosti. "Nevidljiva ruka *cyberspacea* gradi arhitekturu koja je posve oprečna onoj prije nje: institucionalne informacijske prakse se iz analognog preslikavaju na digitalno društvo (na zakonskom nivou pooštavanjem režima intelektualnog vlasništva; na tehničkom nivou kontrolom nad digitalnim dobrima putem otežavanja ili onemogućavanja slobodnog pristupa; na ekonomskom nivou favoriziranjem prakse naplate usluga namjesto razmjene)" (Lessig 2006.).

S obzirom na to da novi koncept dijeljenja i razmjene sadržaja u digitalnom okruženju jasno pokazuje tendencije dominacije nad kulturnim tržištem, realno je ustvrditi da budućnost demokratizacije kompjuterske tehnologije u velikoj mjeri ovisi o prepoznavanju razlika između potrošačkog i komunikacijskog modela mreže. Bakardjieva i Feenberg (2002.) koriste pojam "demokratske racionalizacije" kako bi objasnili da politička mobilizacija i orijentacija na borbu koja podržava mogućnosti i potencijale slobodnog udruživanja u virtualnom prostoru predstavljaju ključni moment za tehnološku demokratizaciju. Naime, digitalna kultura pretpostavlja ideju zajedništva (kolaboracijski alati, društvene mreže, pokret za slobodni software itd.) kao platformu za stvaranje novog oblika socijalizma – tzv. digitalnog socijalizma kojim se promoviraju vrijednosti kolektivnog vlasništva. Korištenje interneta istovremeno širi i fragmentira komunikacijski kontekst. Ta činjenica proizlazi iz mogućnosti da se posredstvom interneta subverzivno djeluje na intelektualni život u autoritarnim režimima. "Međutim, cijena

⁶ Habermas javnu sferu vidi kao prostor u kojem se dolazi do zajedničkih zaključaka koji kasnije postaju političke odluke i mogu oblikovati društveni život zajednice o kojoj se raspravlja. Kakva će biti javna sfera, jednako ovisi o kvaliteti diskusije kao i o broju njezinih sudionika; „Rasprave se vode argumentirano, a odluke se donose nakon racionalne diskusije.“

koju plaćamo za egalitarizam koji nam je ponudio internet (da decentralizirano pristupamo i objavljujemo elektronske tekstove) je porast broja tekstova, odnosno mišljena “bez uredništva”, zbog čega se gubi mogućnost održavanja intelektualnog fokusa” (Hibert 2009.). Ipak, ono što treba istaknuti je da se ovaj “novi brend socijalizma”, tzv. *dot-communism* ne temelji na ideološkoj isključivosti već na slobodnom opredjeljenju pojedinaca da svoju slobodu na internet koristi kako bi dobivao i dijelio s drugima ona znanja koja su u njegovoj interesnoj sferi.

Vrijednost blogosfere u zemljama poput Iraka, Kine i posebno Sjeverne Koreje je očigledna jer se tamo putem interneta nastoji boriti protiv totalitarnih režima i njihovog nastojanja da monopoliziraju medije. Pretpostavka da će doći do razumnih ishoda “počiva na očekivanju da će se putem institucionaliziranog diskursa mobilizirati relevantne teme i zahtjevi te obavljati njihova kritička procijena što će dovesti do racionalno motiviranih reakcija”(Hibert 2009.). Kako izgleda prostorna pojava elite u informatičkom društvu? Temeljni oblik dominacije u našem društvu je zasnovan na organizacijskoj sposobnosti dominantne elite koja je povezana s njezinom sposobnošću dezorganizacije onih grupa koje, dok čine brojčanu većinu, svoje interese vide djelomično ili nikako izražene samo unutar okvira ispunjavanja dominantnih interesa. „Dakle, mehanizam dominacije se sastoji od oblikovanja elite i segmentacije i dezorganizacije masa“ (Hibert 2009.). Uloga prostora u tome bi prema Castellsu bila sljedeća; „dok su elite kozmopolitске, mase su lokalne, a što je više društvena organizacija utemeljena na bespovijesnim tokovima i prelazi logiku bilo kojeg mjesta, to logika globalne moći više izbjegava društveno-političku kontrolu povijesno specifičnih lokalnih (nacionalnih) društava“ (Castells 2000.). Elite u ovom moraju postaviti granice svoje kulturalne/političke zajednice kako bi ostvarile dominaciju. Što je društvo demokratskije po svojim institucijama, to se elite moraju jasnije razlikovati od naroda i na taj način izbjegavati pretjerani utjecaj političkih predstavnika na unutrašnji svijet strateškog odlučivanja. Castells ne vjeruje u postojanje elite moći kao što je to u smislu C.Wright Millsa. Naime, „prava društvena dominacija proizlazi iz činjenice da su kulturalni kodovi ugrađeni u društvenu strukturu na takav način da posjedovanje takvih kodova otvara pristup strukturi moći, a da elita ne treba kovati zavjeru kako bi spriječila pristup svojim mrežama“. Upravo ta društvena dominacija trebala bi se na neki način olabaviti kroz ranije spominjane procese uključivanja građana, demokratizacije institucija, deliberacije, a sve to u vidu digitalne demokracije.

5. TRANSNACIONALNI KARAKTER DIGITALNE DEMOKRACIJE

Demokracija u svim svojim oblicima donedavno je uglavnom bila razmatrana u okvirima nacionalnih teritorija. Odnosi između građana i onih koji ih predstavljaju uvijek su bili u kontekstu određene države budući da se suverenitet uzimao zdravo za gotovo (Held 2007.). Danas, kada je očito da se sfera nacionalnoga ne može odvojiti od globalnih procesa, treba posebno razmotriti kakav je odnos između demokracije i nacije što posebno dolazi do izražaja kada govorimo o digitalnoj demokraciji koja se odvija na internetu – mediju koji otvara granice i spaja cijeli svijet.

Neki autori smatraju da nacionalizam ima važnu ulogu u legitimiranju postojećeg poretka. On ujedinjuje ljude unutar granica jedne države unatoč razlikama po svim drugim osnovama budući da ih odvaja od drugih država. Građanin na temelju pripadnosti, odnosno građanstva, ima pravo sudjelovati u donošenju odluka ili barem u izabiranju onih koji će donositi odluke. Isto vrijedi i obratno. Vlada ili bilo koji oblik izabranog predstavništva ima legitimitet da odlučuje o građanima u okvirima teritorija nacionalne države. Na taj način građani imaju nekakvu vrstu garancije da će njihovi interesi biti zaštićeni od interesa drugih pojedinaca ili država. Pod pojmom nacionalizma se tako može smatrati “državotvorno i za državu legitimirajuće ustrojstveno načelo modernog društva, a ne samo njegove militantne i barbarsko-ekscesivne državne oblike” (Jahn 1992.). Iz toga možemo zaključiti da je nacionalizam pojedine države nužan, ali to vrijedi samo u odnosu na druge države. Drugim riječima, ako postoji samo jedan teritorij koji je uređen kao nacionalna država onda se tako mora urediti i ostatak svijeta zbog opasnosti da će ova prva prevladati nad svime ostalim. Ako prihvatimo tu pretpostavku, demokracija tada nije posljedica nacionalnih država, već je nacionalna država izvor legitimacije političkog uređenja bez obzira na to radi li se o demokraciji, monarhiji, oligarhiji ili nečem drugom.

Sve je više globalnih pojava na koje nacionalne države ne mogu adekvatno odgovoriti. Budući da je ideja demokracije da većina odlučuje problem nastaje kada se odluka tiče pripadnika jedne ili više susjednih država. Primjer za to su nuklearne elektrane blizu granice neke

države, kao što je nuklearna elektrana Krško koja ima značajan utjecaj na živote ljudi u pograničnim područjima i Slovenije i Hrvatske. Slično je i s primjerima intervencija u tok rijeka. Hidroenergetski projekt “Gornji horizonti” u slijevu rijeke Trebišnjice na području Republike Srpske u BiH realizacijom dosadašnjih faza projekta „slijevu rijeke Neretve uzima četiri milijarde kubika vode godišnje”, “a planira se uzimati još dvije milijarde godišnje” (Politika Plus: *Dolje Gornji Horizonti*, 2012.). Takav bi projekt uvelike utjecao na stanovnike delte Neretve čija se ekonomija dobrim dijelom temelji na poljoprivrednom uzgoju koji ovisi o rijeci Neretvi i bilo bi dobro kada bi o tom pitanju mogli i oni odlučivati iako nisu građani BiH, odnosno Republike Srpske. Demokracija ograničena na teritorij jedne države u ovakvim slučajevima se čini manjkava i neefikasna.

Poteškoće s kojima se susreću nacionalne države još se više ističu kada je riječ o organizacijama međunarodnog karaktera koje često nadilaze utjecaj pojedine države. Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Svjetska banka ili Međunarodni monetarni fond (MMF) samo su neki od primjera organizacija koje imaju snažan ekonomski i politički utjecaj bez ikakve demokratske legitimacije. Sve veći broj važnih regionalnih i međunarodnih pitanja kao što su širenje zaraznih bolesti poput danas aktualne ebole, globalno zatopljenje ili globalna ekologija općenito te globalna ekonomska zbivanja poput toliko spominjane recesije navodi nas da se zapitamo tko bi o tome trebao odlučivati. Ako bi to trebale biti spomenute međunarodne organizacije tada se nameće potreba za barem raspravom o demokratizaciji istih.

Globalizacija “razgrađuje” ili barem “smekšava” sve nacionalne države istovremeno i podjednako, naglašavajući važnost i onih interesnih skupina koje se ne temelje na nacionalnoj pripadnosti. To je vrlo važno budući da jačanje nacionalizma u jednoj državi uzrokuje isto u drugim državama. Digitalna demokracija je oslobođena teritorijalnih ograničenja i potencijalno odvojiva od nacionalnih država te ide u korak s promjenama koje se u tom kontekstu događaju. Gubitak utjecaja država i jačanje utjecaja međunarodnih organizacija dovodi u pitanje „viđenje demokratskih država kao načelno sposobnih da determiniraju svoju vlastitu budućnost u odnosu na svjetsku ekonomiju, međunarodne organizacije, regionalne i globalne institucije, međunarodno pravo i vojne saveze koji djeluju tako da oblikuju i ograničavaju opcije individualnih nacionalnih država” (Held 2007.).

Posebno je zanimljiv i u ovom kontekstu važan primjer Europske Unije. Kao politička tvorevina sačinjena od većeg broja država čiji građani nemaju snažan osjećaj jedinstva ili jednostavno rečeno ne nazivaju se Europljanjima već Njemcima, Francuzima, Talijanima(...), ona je svakako primjer transnacionalne politike. Iako neki autori propituju demokratičnost Europske Unije zbog nedemokratskih zahtjeva za demokracijom (Berglund 2013.) njene institucije poput Europskog parlamenta, Europskog vijeća, Europske komisije itd., barem u teoriji, svjedoče drukčije. Nadalje, koncept Otvorene metode koordinacije (OMC) afirmiran 2000. godine u Lisabonu označio je početak razvijanja i primjene novih “mekših” instrumenata širenja politike EU (Perišić 2012.). Takvi procesi deliberativnog karaktera otvaraju prostor za općenito promišljanje političkih odluka i problema te otvorenost prema različitim stavovima. Stvaranje takvih demokratskih uvjeta moglo bi dovesti do poboljšanja komunikacije na međudržavnoj razini. Regulatorni ali decentralizirani federalizam Europske Unije podrazumijeva autonomiju s jedne i odgovornost s druge strane, a to sve se odvija na državnoj, regionalnoj i federalnoj razini. Ipak sve gore navedeno odnosi ne uključuje narod u proces deliberacije i daljnje demokratizacije. Da bi se to dogodilo, potrebna je digitalna demokracija. Putem interneta mogle bi se formirati institucije koje bi doprinijele demokratskom razvoju EU na razini pojedinca.

Među najznačajnijim prednostima digitalne demokracije je njena fleksibilnost. Gubitak utjecaja nacionalnih država ne mora nužno značiti smanjenje demokratizacije društva jer digitalna demokracija nudi mogućnosti demokratizacije upravo tih međunarodnih organizacija. Moguće je zamisliti da građani na institucionaliziranim virtuelnim mjestima odlučuju i o međunarodnim pitanjima. Iako nije za pretpostaviti da bi na to odmah pristali oni koji upravljaju međunarodnim organizacijama na taj bi se način odgovorilo na zahtjeve za legitimacijom istih.

7. ZAKLJUČAK

Iako možda ne možemo reći da je već nastupilo doba digitalne demokracije neki njeni praktični oblici već se događaju, a neki od njenih brojnih preduvjeti su ispunjeni. Uzmemo li obzir tehničke mogućnosti s jedne i krizu legitimiteta predstavničke demokracije s druge strane

digitalna demokracija čini se kao izgledna budućnost demokratskog života pod uvjetom da taj život potraje.

Na digitalnu demokraciju se može gledati kao neku vrsta povratka korijenima demokracije, grčkoj Agori, kao zajednički, javni prostor gdje građani mogu diskutirati o političkim pitanjima, dobivati važne informacije ili glasati o novim zakonima. Iako su danas politički procesi ipak puno složeniji, a stanovništvo koje bi trebalo biti uključeno puno brojnije tehnologija nam otvara mogućnost prevladavanja tih problema i stvaranja bogatijeg političkog života. Digitalna demokracija otvara mogućnosti veće participacije i stvaranja informiranijeg i politički angažiranijeg građanstva te odgovara na brojne probleme prisutne u klasičnoj predstavničkoj demokraciji. Zahtjevi za “pravom demokracijom” koja zaista uključuje građane u procese donošenja političkih odluka obično su bili samo kritika postojećeg stanja, ali ne i realna mogućnost. Razvojem novih tehnologija izravna demokracija postaje moguća. No, nije ni izravna demokracija sama po sebi rješenje pitanja društvenog poretka. Poboljšanje političkog diskursa ili razvoj deliberacije također je važan uvjet daljnje demokratizacije društva, a digitalna demokracija, barem djelomično, odgovara i tom zahtjevu. Naime, formiranje manjih interesnih grupa koje bi sudjelovale u političkom životu omogućilo bi se svakom pojedincu da “vježba” demokratski diskurs što bi u konačnici uvelike obogatilo cjelokupnu sferu politike.

Digitalna demokracija bi zasigurno trebala pronaći svoje najvažnije mjesto u izbornim procesima. Trebalo bi evaluirati utjecaj koji komunikacijske i informacijske tehnologije imaju na lokalne, nacionalne i međunarodne vlasti, kao i na same građane. Što se tiče sustava glasovanja, digitalna demokracija trebala bi težiti uspostavljanju standarda za jeftine, sigurne i učinkovite sustave glasovanja kao i razvoju modela koji bi se projektirali da budu primjenjivi na lokalnoj i nacionalnoj razini. U tom nastojanju, trebalo bi prvenstveno proučiti društvene i kulturne reakcije na razvoj novih usluga i sustava glasovanja, provoditi djelotvorne načine širenja informacija i razvoja svijesti te konstantno pružati informacije kako bi se pomoglo standardizirati pravne inicijative. Glasovanje putem interneta, mogućnost je koju digitalna demokracija može pružiti i realno bi bilo za očekivati da se takav pristup izbornom procesu u vrlo skoroj budućnosti u potpunosti realizira diljem svijeta. To bi svakako onemogućilo generiranje troškova koji dosadašnji izborni proces proizvodi na štetu onih kojima je namjenjen. Razvoj digitalne demokracije zasigurno bi mogao preokrenuti sliku dosadašnjeg načina glasanja, smanjiti troškove

i pružiti bolji pristup svim glasačima. Praksa čak i nekih nama susjednih zemalja pokazuje da je glasanje putem interneta itekako moguće, stoga bi prvi korak digitalne demokracije u Hrvatskoj zasigurno trebao ići u smjeru realiziranja mogućnosti e-glasanja. No digitalna demokracija ne odnosi se samo na glasanje. Sljedeći korak je stvaranje virtuelnih mjesta na kojima bi se vježbala deliberacija ili poboljšavao demokratski diskurs. Cilj digitalne demokracije stoga trebaju biti kontinuirani napor da se premosti jaz između građana i donositelja odluka kako bi se došlo do poboljšanih novih rješenja. S poboljšanjem pristupa tehnologiji za sve građane, uklanjanjem prepreka koje sprečavaju korištenje informacijsko-komunikacijskih tehnologija i razvijanjem novih načina prikazivanja informacija, trebao bi rasti i utjecaj digitalne demokracije u smjeru dovođenja do sve veće interakcije građana s javnim uslugama i uključivanjem skupina koje su bile digitalno isključene.

Problem teritorijalnih ograničenja nacionalnih država u kontekstu demokracije također bi se moglo riješiti u digitalnoj demokraciji. Pitanja regionalnog i globalnog dometa često rješavaju međunarodne organizacije koje obično ne spadaju pod kontrolu ni nacionalnih država, a posebno ne običnih građana. Digitalna demokracija u svojoj ideji nadilazi granice nacionalnih država i problema s kojima se one susreću te omogućuje demokratizaciju takvih organizacija što je važno u kontekstu njihove legitimacije.

U Europi sve više građana gubi interes za politiku, iz godine u godinu. Jedan od razloga za slabljenje izlaska na birališta i političko uključivanje je u rastućem jazu između građana i donositelja odluka. Premda se dijelom radi i o tome da su politički problemi postali složeniji, nije zanemariva ni činjenica što političke odluke nisu prenesene građanima. Taj jaz između političkih institucija građani doživljavaju kao prevelik, a prilika za individualni utjecaj na politiku kao da ne postoji. Upravo digitalna demokracija može postati instrument kojim se ovakvi problem mogu savladati, a građane približiti politici koja će za njih biti jasnija i zanimljivija.

Da li će novi fenomen digitalne demokracije zaživjeti u ovom modernom društvu i da li će iznjedrili samo nove nejednakosti u društvu ili će pružiti bolje mogućnosti za izgradnju novog boljeg, politički osvještenog društva, pokazat će vrijeme. U ovom trenutku, o tome je moguće samo spekulirati. Mogućnosti koje je informatička tehnologija pružila, stvorile se preduvjet da se digitalna demokracija razvija i pruži uvjete za razvoj jednog poštenijeg pristupa politici svim građanima. Koncept digitalne demokracije kakav je idejno zamišljen, svakako bi trebao izgraditi

jedno pravednije društvo i veće mogućnosti sudjelovanja svih građana u politici i njihovih mogućnosti da utječu na kreiranje političkih struktura, političkih odluka i u konačnici, participiranje u domeni politike, koja se njih najviše i tiče.

Pasivnost i rezigniranost na donošenje političkih odluka do sada se pokazala ipak kao najgora opcija. Podizanjem političke svijesti građana, njihovim reagiranjem na kreiranje politike, razvija se i jedan sustav kontrole na donošenje odluka, a digitalna demokracija se javlja upravo kao instrument putem kojeg se to može i ostvariti. Na taj način politički procesi bi se obogatili, a demokracija bi dobila legitimitet koji je nužan da bi opstala.

Ipak, koliko god da su informacijsko-komunikacijske tehnologije proširene diljem svijeta, ipak, uvijek će postojati određeni postotak onih koji neće imati pristup internetu. To je svakako činjenica koju treba uzeti u obzir, ukoliko se digitalna demokracija razvije na način da postane isključivo sredstvo putem kojeg se može politički participirati. To bi moglo stvoriti daljne nove nejednakosti u društvu i onemogućiti pristup politici nižim slojevima društva.

Uprkos brojnim prednostima koje digitalna demokracija može pružiti, prema njoj ipak treba pristupati s oprezom, kako ne bi i sama postala instrument mnogih političkih zlouporaba. Svjedoci smo mnogobrojnih manipulacija podataka, a ta praksa iz dana u dan raste velikom brzinom. Digitalna demokracija, osim kao oružje u borbi za bolju i učinkovitiju demokraciju od one koju sada poznamo, može poslužiti kao sredstvo za gušenje sloboda čovjeka i građana. Tu mogućnost bi trebalo čim prije osvijestiti i postaviti zakonske okvire za suzbijanje potencijalnih zlouporaba, kako bi se njen razvoj u neželjenom smjeru zaustavio na vrijeme.

POPIS LITERATURE

Alexander, C.J.; Pal, L.A. *Digitalna demokracija, Osvrti, prikazi, recenzije*, Politička misao, str. 198-209, 2001.

Ankersmit, F. *Aesthetic Politics: Political Philosophy Beyond Fact and Value*, Stanford University Press, Stanford, 1996.

Ankersmit, F. *Political Representation*, Stanford University Press, Stanford, 2002.

Bakardjieva, M.; Feenberg, A. *Community Technology and Democratic Rationalization*, The Information Society, br. 3, str. 181-192, Informa UK Ltd., 2002.

Bard, A.; Soederqvist, J. *Netokracija*, Differo, Zagreb, 2003.

Beck, U. *Risk society, Towards a New Modernity*, Sage Publications, 1992.

Becker, T.; Slaton, C.D. *The Future of Teledemocracy*, Praeger Publishers, Westport, CT, 2000.

Berglund, S. *Europeanisation and the Challenge of Democracy*, Pregledni rad, Örebro Universitet, 2013.

Castells, M. *Uspon umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb, 2000.

Crozier, M.; Huntigton, S.P.; Watanuki, J. *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*, New York University Press, New York, 1975.

Čakardić, A. *Komunikativna praksa svakodnevlja, Jezične pretpostavke društva i politike*, izvorni članak, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2010.

Čaldarović, O.; Jaeger, Lj. *Informacijski umreženo društvo-društvo krajnjih nejednakosti*, pregledni rad, 2006.

Graham, S. *Deliberativna demokracija i javnosti u malom*, Politička misao, Izlaganje sa znanstvenog skupa, str. 27-58, 2008.

Habermas, J. *On the Pragmatics of Communication*, Cambridge, Massachusetts, The Mit Press, 1998.

Habermas, J. *Politička komunikacija u medijskom društvu*, Politička misao, , br. 2, str. 145-160, 2013.

Habermas, J. *The Theory of Communicative Action, Volume 1: Reason and Rationalization of Society*, Beacon Press, 1985.

Held, D. *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 2007.

Held, D. *Prospects for Democracy: North, South, East, West*, Polity Press, Cambridge, 1994.

Hibert, M. *Ko to tamo peca? Javno dobro, infosfera i bibliotekarstvo*, Puls demokratije, 2009. url: <http://arhiva.pulsdemokratije.net/index.php?id=1819&l=bs>, 3.11.2014.

Jahn, E. *Demokracija i nacionalizam – jedinstvo ili protuslovlje*, Politička misao, br. 4, str. 48-69, 1992.

Kangrga, M. *Racionalistička filozofija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1957.

Lessig, L. *Code: Version 2.0.*, Basic Books, New York, 2006.

Madison, J. *Federalist No. 51.: The Structure of the Government Must Furnish the Proper Checks and Balances Between the Different Departments*, u Hamilton, A.; Madison, J.; Jay, J. *The Federalist Papers*, Penguin Press, New York, 1961.

Mesarić, M. *Informatička revolucija i njezin utjecaj na stvaranje informatičke, mrežne, globalne ekonomije - analiza Manuela Castellsa*, Ekonomski pregled, str. 389-422, 2005.

Milardović, A. *Models and the New Configuration of Politics at the Time of Globalization*, u: Milardović, A., Pauković, D., Vidović, D. (ur.) *Globalization of Politics*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2008.

Mill, J.S. *O slobodi*, Hrvatska politička biblioteka, Zagreb, 1918.

Nasstrom, S. *Representative Democracy as Tautology*, European Journal of Political Theory br. 5, Sage Publications, 2006.

OECD *Promise and Problems of E-Democracy: Challenges of Online Citizen Engagement*, Francuska, 2003., url: <http://www.oecd.org/governance/public-innovation/35176328.pdf>, 3.11.2014.

Pažanin, A. *Politika i demokracija u doba tehnike*, Politička misao, br. 3, str. 7-18, 1985.

Perišić, N. *Karakteristike i dometi primene otvorenog metoda koordinacije u evropskom i nacionalnom kontekstu*, Stručni članak, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, 2012.

Pitkin, H. *The Concept of Representation*, University of California Press, Los Angeles, 1972.

Preporuka Vijeća Europe *Elektronička demokracija*, 2009. (1), url: http://www.uzuvrh.hr/userfiles/file/e_demo-HIDRA.pdf, 3.11.2014.

Rousseau, J.J. *Društveni ugovor: O podrijetlu i temeljima nejednakosti među ljudima*, Feniks knjiga, Zagreb, 2012.

rtrs.tv: *Internet glasanje postaje stvarnost*, 2014., url:
<http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=124152>, 27.1.2015.

Schumpeter, J. *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper Perennial, New York, 1976.

Shane, P.M. *Democracy online, The Procpets for Political Renewal Through the Internet*, Routledge, New York and London, 2004.

Smith, G. *Deliberativna akcija i javnosti u malom*, *Politička misao*, br. 3-4, str. 27-58, 2008.

Sunić, T. *Demokratska anomija: Schmittova kritika liberalne demokracije*, *Politička misao*, br. 3., str. 129-142, 1994.

Šiljeg, M. *Dolje Gornji Horizonti: Zbog krađe vode u RS, delti Neretve VEC prijete zaslanjivanje*, u *Politika Plus*, 2012., url:
<http://www.politikaplus.com/novost/61407/dolje-gornji-horizonti-zbog-krađe-vode-u-rs-delti-neretve-vec-prijeti-zaslanjivanje>, 27.11.2014.

Tapscott, D.; Ticoll, D.; Lowy, A. *Digital Capital: Harnessing the Power of Business Webs*, Harvard Business Rewiev Press, 2000.

The Local: *Swedes could cast ballots online by 2018*, 2013., url:
www.thelocal.se/20130415/47348, 1.11.2014.

Vujeva, D. *Hegelova teorija političkog predstavništva*, *Politička misao*, br. 3, str. 163-188, 2012.